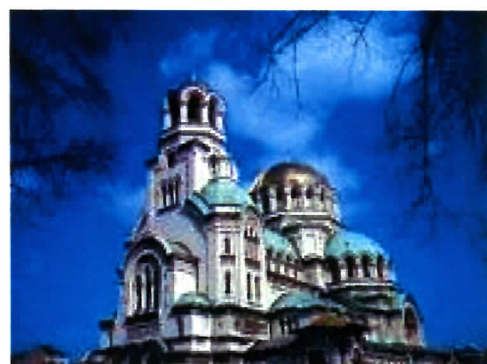
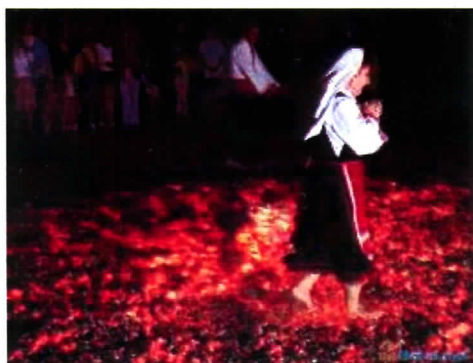

Мирена Пацева
Български език за чужденци
(напреднали)

Текстове и диалози с упражнения
Игрови задачи и словообразуване

© Мирена Палева, "Български език за чужденци (напреднали). Текстове и упражнения.
Диалози и упражнения. Игрови задачи (словообразуване и фразеология).
Словообразуване и упражнения. София, 2013г.

© Дизайнер Полина Момова
© Издателство "Пропетер", София
© Печатница "Дейликонт", София
ISBN: 978-954-392-211-6

Съдържание

I. Текстове и упражнения

1. Географски бележки за България: разположение и граници, релеф, климат, води и реки
2. Из историята на България: предистория, траки, прабългари, славяни, образуване на българската държава
3. Национални символи и политическа система
4. София
5. Националният празник на България - 3 март
6. Левски
7. Паисий
8. Българският език
9. Софийският университет „Свети Климент Охридски“
10. Мартениците
11. Международен панаир в Пловдив
12. Розовата долина
13. Белоградчишките скали

II. Диалози с упражнения:

1. Пловдив
2. В банката
3. Интервю за работа
4. Дрехите
5. Разговор по телефона (апартамент под наем)
6. Спортуваш ли?

III. Игрови задачи

1. Културен шок (упражнение по словообразуване)
2. Качества на характера и тест за самооценка (упражнение по словообразуване)
3. България в цифри
4. Най-, най- в България
5. Число на раждане
6. Представете си, че ...
7. Цветовете. Цветови тест на Льошер (упражнение по словообразуване)
8. Твоят път в живота (превратностите на съдбата – игра и упражнение по фразеология)

IV. Словообразуване и упражнения

1. Словообразуване при съществителни имена
  - 1) Субект на действието, образувани от глаголи (*agentis*)
  - 2) Субект на действието, образувани от имена (*actoris*)
  - 3) Инструмент на действието, образувани от преходни глаголи (*instrumenti*).

- 4) Обект и резултат (*patientis*)
- 5) Място на действието (*loci*)
- 6) Носител на признак (*attributiva*)
- 7) Признак без конкретен носител (*essendi*)
- 8) Действие (*actionis*)
- 9) Упражнения

2. Словообразуване при прилагателни имена

- 1) Качествени прилагателни
- 2) Относителни прилагателни
- 3) Упражнения

3. Словообразуване при глаголи

- 1) Суфиксация
- 2) Префиксация
- 3) Упражнения

4. Словообразуване при наречия и упражнения

V. Цитирана литература

Текстове и упражнения

Географски бележки за България

Разположение и граници

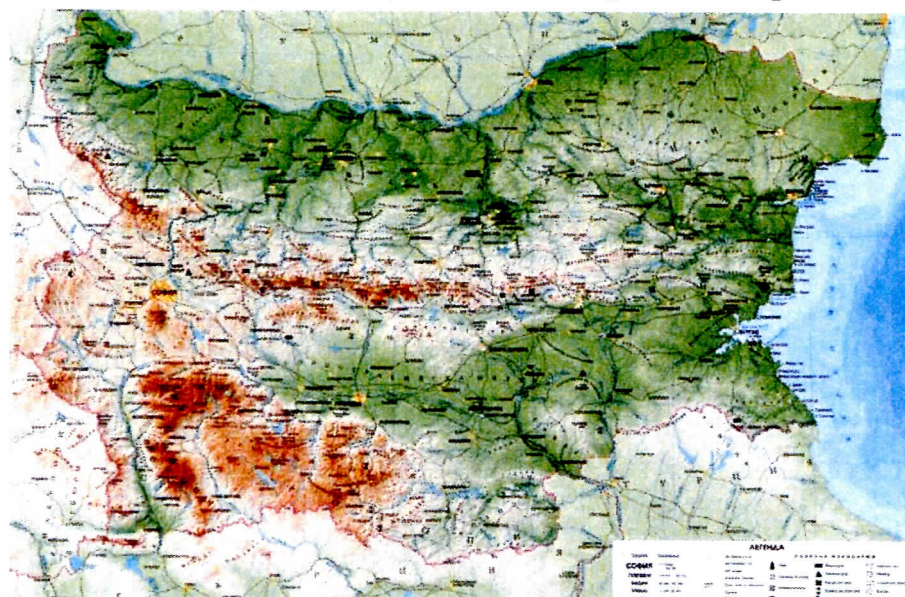
България е държава в Югоизточна Европа, тя е разположена в източната част на Балканския полуостров.

България граничи на север с Румъния, на запад със Сърбия и Република Македония, на юг с Гърция и Турция, а на изток с Черно море. Река Дунав е естествена граница между България и Румъния. Територията на страната е

111000 км².

Релеф

Релефът на България е разнообразен: има планини, равнини и низини. Средната надморска височина е 470 метра. От север на юг страната се разделя на

четири области: Дунавска равнина, Стара планина, Тракийска низина и Рило-Родопски масив.

1. Дунавската равнина е в Северна България. Тя е и най-голямата равнина в страната. Разположена е между река Дунав на север и Стара планина на юг, а

на изток до Черно море. В нея се отглеждат предимно зърнени растения.

Областта Добруджа се нарича *житница* на България.

2. Стара планина или *Балканът* дава името на целия Балкански полуостров.

Тя е планинска верига с дължина около 550 км. Най-висок връх е *Ботев* (2376м.). Най-дългият туристически маршрут е от връх Ком до нос Емине. Дължината му е 650 км. Той се изминава за около 25 дена през лятото.

3. Горнотракийската низина е на юг от Средна гора до Родопите. През нея тече река Марица. Климатът е по-топъл от този в Северна България и е благоприятен за отглеждане на плодове и зеленчуци. Отглеждат се различни сортове грозде: Мерло, Каберне совиньон, а в някои райони и Мавруд. Вината от тези сортове са ароматни.

4. Рило-Родопският масив обхваща планините Рила, Пирин и Родопите, както и някои по-малки планини като Осогово, Беласица и други.

Рила е на 6-то място по височина след планините в Европа. Мусала е най-високият връх в Рила и на Балканския полуостров (2925 м). Според някои мнения името му означава „място за молитва“ на турски. Близко до върха е известният курорт Боровец. През лятото се посещава от много туристи. На върха има метеорологична станция. От планината извира реките Искър, Марица и Места. Предполага се, че името Рила има тракийски произход (Роула), което значи „многоводна планина“. В Рила има над 200 езера и много минерални извори в Сапарева баня, Долна баня, Костенец и други.

Пирин е наречена на главния славянски бог Перун. Най-високият ѝ връх е Вихрен (2914м.). По пътя към върха туристите спират под *Байкушевата мура* – дърво на 1300 години. В Пирин има 18 ендемита – растения, които не растат на други места. В планината има диви животни: коза, сърна, лисица, вълк, мечка, орел.

Родопите се простират в България и Гърция. В тях има разнообразни възможности за туризъм:

- Ски-курорти: Пампорово, Цигов чарк, Чепеларе
- Минерални бани и спа-центрове: Велинград, Девин.
- Археологически обекти: Перперикон, Татул.
- Красиви местности: Чудните мостове, Белингатш, Дяволски мост (Ардино).
- Пещери: Снежанка, Дяволското гърло, Ягодинска.
- Християнски поклоннически места: Бачковски манастир, Кръстова гора.

На Черно море има две големи пристанища във Варна и Бургас. Работи се по находища на нефт и газ.

Климат

Преобладава умереноконтинентален климат с четири сезона: студена и влажна зима със снеговалежи и средна температура от 0°C, хладна пролет, топло и дъждовито лято. В началото на лятото е горещо и сухо, а по-късно средните температури са 23°C. Есента е топла, слънчева и ветровита. Средната годишна температура е 10,5°C.

Реки

Река Дунав има 470 км. българска част. Река Искър е най-дългата българска река (368км.). Извират от Рила и се влива в Дунав. В Дунав се вливат и реките Лом, Огоста, Вит. В Черно Море се вливат Камчия, Ропотамо и Велека. Към Егейско море текат Марица, Струма, Места.

Езера

България има над 400 езера. По-големи езера край Черно море са: Варненското и Бургаското езеро. На Дунав е езерото *Сребърна*, което е резерват за птици.

Високопланинските езера има в Рила и Пирин. Най-дълбоко е езерото *Окото* в Рила -37.5м.

Основна лексика:

Посоките на света: изток	източен, източна, -о, -и
запад	западен, западна, -о, и
север	северен, северна, -о, -и
юг	южен, южна, -о, и

Обърнете внимание на: -Издаването на *-е-* в ж.р., ср.р и мн.ч.
-Редуванията на *к-ч* (*изток-източен*) и *г-ж* (*юг-южен*)

Спомагателните посоки на света се образуват със съединителна гласна о:

юго <u>и</u> зток	югоизточен, югоизточна, -о, -и
юго <u>з</u> апад	югозападен, югозападна, -о, -и
северо <u>и</u> зток	североизточен, североизточна, -о, -и
северо <u>з</u> апад	северозападен, северозападна, -о, -и

Размер:	дълъг, дълга, -о,-и	дължина, -и
	широк, -а, -о, -и	широчина, -и
	висок, -а, -о, -и	височина, -и
	дълбок, -а, -о,-и	дълбочина, -и

Прилагателни, образувани със суфикси *-ен* и *-ски*

-ен	релеф,-и	релефен, релефна, -о, -и
	равнина	равнинен, равнинна, -о, -и
	река	речен, речна, -о, -и
	езеро	езерен, езерна, -о, -и
	среда	среден, средна, -о,-и
-ски	планина	планински, -а, -о, -и
	Рила	рилски, -а, -о, -и
	Пирин	пирински, -а, -о, -и
	Дунав	дунавски, -а, -о, -и
	София	софийски, -а, -о, -и

Упражнения и задачи

I. Вярно или грешно? вярно   грешно

A. (Географско разположение, територия и граници)

1. На изток от България е Черно море.
2. България е разположена в западната част на Балканския полуостров.
3. България граничи с Гърция на изток.
4. Западната граница на България е река Дунав.
5. Територията на България е по-малка от тази на Гърция.

B. (Релеф)

1. Мусала е река в Дунавската равнина.
2. В планините няма ендемити
3. Стара планина е най-високата планина в България.
4. Река Марица извира от планината Рила.
5. Пампорово е ски-курорт в Пирин.

II. Попълнете празните места

A. Попълнете с думите: *изток, родина, север, планина, юг, река.*

1. Река Дунав е на ..... от България.
2. На ..... от България са Турция и Гърция.
3. Черно море е на ..... от България.
4. Град Русе е на ..... Дунав.
5. Стара ..... или Балкана дава име на Балканския полуостров.
6. България е ..... на българите.

B. Попълнете с думите: *полуостров, пещера, езера, извори, северозапад, равнина*

1. Дунавската ..... е разположена между река Дунав и Стара планина.
2. В Рила има красиви ..... и минерални .....
3. Снежанка е ..... в Родопите.
4. Стара планина или Балкана дава името на целия Балкански .....

III. Попълнете с подходяща дума:

1. От ..... изгрява слънцето.
2. Климатът е топъл и благоприятен за отглеждане на ..... и зеленчуци.
3. .... равнина е в Северна България, тя е между Дунав и Стара планина.
4. .... на рилското езеро *Окото* е 37 метра.
5. Мусала е най-високият ..... в Рила и на Балканския полуостров.

IV. Отбележете правилния отговор:

1. Къде се намира река Марица?
A. в Северна България
B. в Дунавската равнина
B. в Южна България
2. Кой е най-високият връх на Пирин?
A. Вихрен
B. Мусала
B. Ботев
3. Къде има находища на нефт и газ?
A. в Родопите
B. на Черноморието

В. в Стара планина

4. Какъв климат преобладава в България?

А. средиземноморски

Б. алпийски

В. умереноконтинентален

5. Къде се влива река Искър?

А. в Черно море

Б. в река Дунав

В. в река Марица

V. Попълнете с *много* или *множество* (на някои места и двете са възможни)

1. В Рила има над 200 езера и ..... минерални извори в Сапарева баня, Долна баня, Костенец, Баня.
2. .... те моля да дойдеш с нас.
3. Колко пъти си ходил на връх вихрен? О, ... пъти.
4. Ван Гог рисува ..... експресивни пейзажи.
5. Наистина ли ти трябва толкова ..... дрехи?

VI. Свържете антонимите:

дълъг	нисък
висок	тесен
широк	плитък
дълбок	къс

VI. Напишете антоними на:

слаб - .....

първи- .....

топъл- .....

влажен- .....

VII. Свържете синонимите:

територия	естествен
природен	площ
част	просторен
обширен	дял

VII. Отговорете на въпросите:

А. (Географско положение, територия и граници)

1. Къде се намира България? .....
2. Кои страни са на юг от България? .....

3. Коя река е на север от България? .....
4. Кои градове са на Черно море? .....
5. Кои български градове са на река Дунав?.....
6. С колко държави граничи България? .....

Б.(релеф)

1. Коя е най-голямата равнина в България? .....
2. Коя е най-високата планина? .....
3. Коя е най-дългата планина? .....
4. Коя е най-обширната планина? .....
5. Къде е най-дългият туристически маршрут? .....
6. Кое е най-дълбокото планинско езеро? .....
7. Защо дължината на туристическия маршрут от връх Ком на Стара планина до нос Емине на Черно море е по-дълъг от Стара планина?
.....
.....

В. (Вашата страна)

1. Къде се намира Вашата страна? .....
2. С кои страни граничи Вашата страна? .....
3. Каква е територията на страната? .....
4. Кои са най- високите планини? .....
5. Кои са най-големите равнини? .....
6. Какъв е климатът? .....
7. Кои са най-големите реки и езера? .....
8. Колко острова има? .....
9. Кое е любимото Ви място във Вашата страна? .....
10. Опишете го! .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Из историята на България

Българската държава е една от най-старите европейски държави. Историята ѝ започва преди 1300 години (от 681). Разнообразната природа, умереният климат и кръстопътното положение на Балканите създават благоприятни условия за ранно развитие на цивилизация.

Предистория

В българските земи са открити едни от най-старите свидетелства за цивилизация на европейския континент. Българските археолози откриват култура от V - IV хилядолетие преди Христа.

При езерото до Варна са открити златни и сребърни предмети от около 4000 година пр.Хр. Те стават известни като *Култура Варна*.

Траки

През I хилядолетие пр. Хр. траките са един от най-многобройните народи в Европа. Херодот пише за тях: "Те смятат за чудесно да се стои без работа, да се обработва земята - за унижително, а да се живее от война - за най-добро". **Орфей** е митичен тракийски певец и музикант

Най-важни археологически паметници, които дават данни за

културата им са тракийските гробници и съкровища. В българските земи има много тракийски гробници, например край село Дуванли и Старосел (Пловдивско). В Казанлъшката гробница има стенописи - шедьовър на античното изкуство.

Тракийските съкровища будят голям интерес. Златното Панагюрско съкровище се състои от 9 съда, богато украсени с фигури. Съкровището от село Рогозен (Врачанско) е най-голямо. То съдържа 165 сребърни съда с орнаменти.

Създаване на Българската държава

Българската държава се създава от съюза на два народа: славяни и прабългари. За да се отличат древните българи от съвременните, българската историческа наука е приела те да се наричат *прабългари*.

Преди да дойдат на Балканския полуостров и прабългарите, и славяните живели далеч на североизток. Те имали различни традиции, вярвания и начин на живот.

Прабългари

Отдавна се спори за произхода на българите. Има различни хипотези. Предполага се, че прапродината им е в района на реките Аму-даря и Сър-даря, Памир и Бактирия.

Прабългарите са описвани като номади. За тях основно е отглеждането на коне. Вярват във върховния бог Тангра (Небе). Първата държава на прабългарите е Велика България от 635 г. начело с хан Кубрат. Хан Аспарух, син на Кубрат, създал държавата България в съюз със славяните на север от река Дунав.

Славяни

Славяните са от индоевропейски произход. Тяхната южна група се нарича *славини*. От V в. те живеели на север от река Дунав. Занимавали се със земеделие. Техен главен бог е Перун, Волос е бог на стадата и подземния свят, Дажбог - на плодородието, Сварог - на огъня и занаятите, Лада е богиня на красотата и любовта.

Образуване на Българската държава през 681 г.

Хан Аспарух преминава река Дунав, навлиза в земите на славяните и се съюзява с тях. През 681 г. след победа на хан Аспарух Византийският император Константин IV признава новата българославянска държава.

Синът на Аспарух Тервел помага на император Юстиниан II и в получава от него титлата кесар и областта Загоре на юг от Стара планина. Хан Крум води успешни войни и разширява държавата на запад и югозапад. Крум завладява Сердика (днес София). Хан Крум въвежда първите писани закони.

През 863 г. хан Борис приема християнската религия. Той приема радушно учениците на солунските братя Кирил и Методий -

Климент, Наум и Ангеларий. Наум прави просветен център в столицата Плиска, а Климент - в Охрид. Климент Охридски преподава на около 3500 ученици. Азбуката на Кирил и Методий – глаголицата се опростява и се нарича кирилица в чест на създателя ѝ. Това е азбуката, на която и днес пишат много славянски народи.

Управлението на цар Симеон е наречено **Златен век** на културата. Развиват се архитектура, скулптура, живопис, занаяти. Появяват се първите български писатели. Цар Симеон също е сред тях.

Първата българска държава съществува 337 години. Тя е първата славянска държава в Европа, поставила началото на славянската писмена традиция, а старобългарският език е общ църковнославянски. През 1018 България е превзета от император Василий II и остава под византийска власт до 1187 г. (по проф.Искра Баева 2012 *История на България*)

Основна лексика

народ, -и, държава, -и		
10 години		десетилетие, -я
100 години		век, -ове, столетие, -я
1000 години		хилядолетие, -я
произхождам от...		произход, -и
създавам- създам		създаване, -ия
съществувам		съществуване, -ия
управлявам		управление, -я
откривам – открива (е)		откритие,-я
развивам – развия (е)		развитие
занимавам се-занимая (е)		се занимание,-я
Съкращения:	г.	година
	в.	век
	пр.н.е.	преди новата ера
	пр.Хр.	преди Христа

Упражнения и задачи

I. Съставете резюме на текста по следния план:

1. Благоприятни условия за развитие на цивилизация по българските земи.
2. Културата Варна.
3. Траки:
4. Прабългари: велика България на хан Кубрат
5. Славяни: произход и вярвания
6. Образуване на българската държава през 681 г. от хан Аспарух
7. Борис приема християнството и славянската писменост
8. Златен век на културата при Симеон

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....
.....

II. Свържете синонимите

а. благоприятен	може би
стар	добър
многоброен	данни
смятам	многочислен
информация	считам
вероятно	древен

б. Свържете синонимните изрази

има хипотеза	пр.н.е.
радушно	с помощта на
чрез	предполага се
пр.Хр.	водач, глава на (държава или група хора)
начело на (държава)	с радост

III. Заместете думите в скоби със синоними от упражнение II:

1. Разнообразната природа, умереният климат и кръстопътното положение на Балканите създават ..... (добри) условия за ранно развитие на цивилизация.
2. Българската държава е една от най- ..... (древните) европейски държави
3. През първото хилядолетие пр.Хр. траките са един от най- ..... (многобройните) народи в Европа.
4. Хан Борис приема ..... (радушно) учениците на Кирил и Методий.
5. Херодот пише, че траките ..... (считат) за чудесно да се стои без работа.

IV. Означете правилния отговор:

1. Кое не е сред благоприятните условия за ранно развитие на цивилизация по българските земи?

- А. високопланински релеф
- Б. кръстопътно положение
- В. умерен климат

2. Основното занимание на прабългарите е:
- А. земеделие
  - Б. спорт
  - В. отглеждане на животни
3. Кога е създадена България?
- А. през 861 г.
  - Б. през 681 г.
  - В. 861 пр.Хр.
4. Кой хан е основател на България?
- А. Кубрат
  - Б. Аспарух
  - В. Тервел
5. От кой владетел са приети учениците на Кирил и Методий
- А. Борис
  - Б. Крум
  - В. Кубрат
6. Как се нарича управлението на цар Симеон?
- А. Култура Варна
  - Б. Велика България
  - В. Златен век

- V. Разкажете за историята на Вашата страна: образуване на държавата и първоначално развитие, основни моменти.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Национални символи и политическа система

Символите на държавата са националното знаме, националният герб и химн. Националното знаме на България се състои от три цвята: бял, зелен и червен, разположени хоризонтално.

Гербът на България е златен лъв с корона на червено поле. Лъвът е върху щит. От двете му страни има лъвове, които държат щита, а над него — царска корона. Под щита е написан националният девиз: *Съединението прави силата*.

Национален химн на България е *Мила Родино*. Основа на музиката и текста е песен, написана от Цветан Радославов през 1885 г. Той я композира по пътя към бойното поле по време на Сръбско-българската война.

Горда Стара планина,
до ней Дунава синей,
слънце Тракия огрява,
над Пирина пламеней.

Припев: Мила Родино,
ти си земен рай,
твоята хубост, твоята прелест,
ах, те нямат край

Президентът

Президентът е държавен глава. Президентът се избира на всеки пет години за максимум два мандата. Сега президент на страната е Росен Плевнелиев.

Росен Плевнелиев е роден на 14 май 1964 г. в град Гоце Делчев. Учи в Природо-математическа гимназия в Благоевград. След това завършва Техническият университет в София, специалност *Изчислителна техника*. Развива собствен бизнес в строителството. Говори немски и английски език.

Плевнелиев печели президентските избори през 2011 г. като кандидат на ГЕРБ и е президент от януари 2012 г.

Първото официално посещение на Плевнелиев е в Гърция. След срещата с гръцкия си колега Папуляс той подчерта: *Приятелството и сътрудничеството между България и Гърция са от стратегическо значение за мир, стабилност и развитие на региона.*

Президентът на България Плевнелиев стана почетен гражданин на Солун и почетен доктор на университета *Македония* през 2012. Кметът на Солун каза: *С България и българския народ сме свързани по много начини. След 1989 г. предприемачите от Северна Гърция помогнаха за прехода към пазарна икономика в България, а България им даде възможност да развият дейността си.*

Народно събрание (парламент) България е парламентарна република. Народното събрание се избира за срок от четири години чрез пропорционална изборителна система. Всички пълнолетни граждани гласуват.

Упражнения и задачи

I. Свържете синонимите:

хубост	в момента
пълнолетен	прелест
поставя	над 18 години
сега	съединение
съюз	сложка

II. Напишете антоними:

вертикално	.....
съединявам	.....
слабост	.....
мир	.....
ад	.....
минимум	.....
начало	.....

III. Трансформирайте по модела: (използвайте предлозите на, за и от)

Модел: национален девиз   девиз **на** нацията

- а. национален химн .....
 царска корона .....
 земен рай .....
 национален герб .....
 бойно поле .....
- б. държавен глава .....
 президентски избор .....
 регионално развитие .....
 гръцки народ .....
 български президент .....

IV. Вярно или грешно

- Гербът на България е златен лъв без корона на тъмночервено поле.
 А. вярно   Б. грешно
- Националното знаме на България се състои от три цвята: бял, зелен и червен, разположени вертикално.
 А. вярно   Б. грешно
- Авторът на националния химн на България е Цветан Радославов.
 А. вярно   Б. грешно
- Президентът се избира по пропорционална система на всеки пет години.
 А. вярно   Б. грешно

V. Посочете правилния отговор:

- Кой от цветовете не присъства на българското национално знаме?
 А. бял
 Б. син
 В. зелен
- Кой е авторът на националния химн на България?
 А. Иван Вазов
 Б. Цветан Радославов
 В. Христо Ботев
- Какъв е националният девиз на България?
 А. Съединението прави силата.
 Б. Знанието е сила.
 В. Единство и свобода.
- Колко са лъвовете на националния герб на България?
 А. 1
 Б. 2
 В. 3

София

София е столица и най-голям град на България. В нея живеят около един милион и половина жители. Тя се намира в полите на планината Витоша на 550 м. надморска височина. Сред природните ѝ забележителности са освен планината Витоша, езерото Панчарево и минералните извори (15 на брой).

София е политически център. Тук е Народното събрание, Президентството и всички министерства.

В града има различни видове транспорт: автобуси, трамваи, тролеи, метро, маршрутки, таксита. През последните години има задръствания. Има летище с два терминала и няколко гари.

София е и културен център – има много университети, музеи, театри, кина. В националния дворец на културата – НДК има 13 зали за концерти. Тя е зелен град – има паркове и градини. Символи на София са: най-старата църква в града *Свети Георги*, храмовете *Свети Александър Невски*, *Света София*, *Света Неделя*, *Боянската църква* и други.

История

София е стар град, един от най-старите в Европа. Още през 7 век преди Христа (пр.Хр.) тук живеят траки - *серди*, после римляни и славяни. Римляните наричат града *Сердика* – на името на *сердите*. През 809 година градът става български. Хан Крум му дава името *Средец*. Градът се казва *София* от 14 век по името на църквата *Света София*.

Легенда за София

Византийският император Юстиниан Велики имал само една дъщеря – София и тя била болна. Лекарите казали, че ѝ трябва нов здравословен климат. Търсели хубаво място и го намерили до планината Витоша - с минерална вода, чист въздух и слънце. Момичето оздравяло. За благодарност императорът построил църква на името на дъщеря си. Това е църквата *Света София*. Тя дава името на града – *София*, което на гръцки значи *мъдрост*.

Вярно или грешно

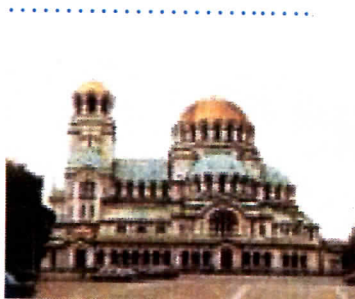
1. Всички министерства са в София.
2. В София няма паркове.
3. Жителите на София са над 2 милиона.
4. В София няма задръствания.

вярно

грешно

5. Най-старата църква на града е Свети Георги.	☐	☐
6. В София ще има метро.	☐	☐
7. Римското име на града е Средец.	☐	☐
8. Хан Крум дава на града името Сердика.	☐	☐
9. Дъщерята на император Юстиниан Велики е София.	☐	☐
10. Църквата <i>Света София</i> дава името на града – <i>София</i>	☐	☐

Познавате ли тези символи на София? Напишете имената им:

Какво Ви харесва в София? .....

.....

Какво не Ви харесва в София? .....

.....

Какво Ви учудва в София? .....

.....

.....

Разкажете за столицата на Вашата страна/ за Вашия град:

1. Къде се намира? В коя част на страната?
.....
2. Колко са жителите на града?
.....
3. Стар ли е градът или модерен?
.....
4. Има ли река, езеро или планина близо до града?
.....
5. Зелен ли е градът? Има ли паркове и градини?
.....
6. Има ли университети, музеи, театри, кина? Колко?
.....
7. Какви видове транспорт има? Има ли задръствания?
.....
8. Има ли легенда за града? Разкажете я накратко:
.....
.....
.....
9. Хората живеят ли удобно?
.....
10. Кое е най-интересното място за чужденците?
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Националният празник на България

Денят на Освобождението на България от османско иго е националният празник на България. Той се чества всяка година на 3 март в чест на подписването на Санстефанския мирен договор на тази дата през 1878 г.

Санстефанският договор е договор за мир между Руската империя и Османската империя, който слага край на Руско-турската война (1877-1878). С него започва и Третата българска държава след близо пет века османско робство в България.

Договорът е подписан на 3 март през 1878 г. в Сан Стефано (днес квартал до Истанбул). Договорът създава автономно княжество България с християнско правителство и правото да има войска. Начело на държавата е княз, който е свободно избран от народа. Османските войски трябва да напуснат държавата,

От 1888 г. празникът започва да се чества като *Ден на Освобождението на България от османско робство*, а през 1990 г. с решение на парламента датата бе обявена за национален празник на страната.

I. Свържете синонимните изрази:

поставям начало	подписвам договор
слагам край	робство
чествам	започвам
сключвам договор	свършвам, прекратявам
иго	свободен
автономен	празнува

II. Потърсете антоними на думите и изразите:

преди	.....
слагам край	.....
делник	.....
мир	.....
далече	.....

III. Съставете въпроси към отговорите:

- ..... -Националният празник на
.....България е на трети март.
- ..... -На тази дата е подписан
.....Санстефанският договор.
- ..... -Договорът се сключва между
..... Руската и Османската империи.
- ..... -Договорът слага край на руско-
..... турската война и на турското
..... робство.
- ..... -Договорът поставя начало на
..... Третата българска държава.
- ..... -Трети март е обявен за
..... национален празник през 1990 г.

„Бой за Шипка” на Д. Гюдженов,

Опълченците на Шипка

Иван Вазов, 11 август 1877

О, Шипка!¹

Три дена младите дружини
как прохода бранят...

... Последният напън вече е настал.

Тогава Столетов, нашият генерал,
ревна горолотно: "Млади опълченци,
венчайте България с лаврови венци!
на вашата сила царят повери
прохода, войната и себе дори!"

При тез думи силни дружините горди
очакват геройски душманските орди
бесни и шумещи! О, геройски час!...

... "България цяла сега нази гледа,
тоя връх висок е: тя ще ни съзре,
ако би бегали: да мрем по-добре!"

Няма вече оръжье! ...

... "Грабайте телата!" някой си изкряска
и трупове мъртви фръкнаха завчаска
кат демони черни над черний рояк,
катурят, струпалят като живи пак!
И туршите тръпнат, друг път не видели
ведно да се бият живи и умрели...

... И днес йощ Балканът, щом буря зафаща,
спомня тоз ден бурен, шуми и препраща
славата му дивна като някой ек
от урва на урва и от век на век!

Паметникът на връх Шипка

The volunteers at shipka

O Shipka!

For three days out youthful battalions
The pass have defended...

... A last effort's needed: the moment is grave.

And then does Stoletov, our general brave,
Roar words of great courage: "Young volunteer fighters,
Now crown Bulgaria with laurels of triumph!

The Tsar has entrusted the pass, the whole war,
Himself even, unto these muscles, of yours!"

Thus heartened, our proud and heroic battalions
Courageously meet the next thrust of the rallying
Enemy hordes! O heroic time!...

... "The whole of Bulgaria watches, supports us,
The peak is a high one: if we run away,
She'll see us – so better to die here today!"

No weapons are left! ...

... "Grab hold of the bodies!" they hear a voice crying,
At once through the air lifeless corpses are flying,
And over the hordes like black devils they dive
And tumble and roll as if they were alive!

The Turks quake and tremble, not having seen ever
The living and death fight a battle together,

And today, every time there's a storm in the mountain,
The summit recall this grim day and, recounting
The story, its echoing glory relays

From valley to valley, from age unto age!

Translated by *Peter Tempest*

¹ Шипка е връх в Стара Планина, на който е била решителна битка на българското опълчение. Той символизира героизма на българите за освобождението на България от Османско робство.

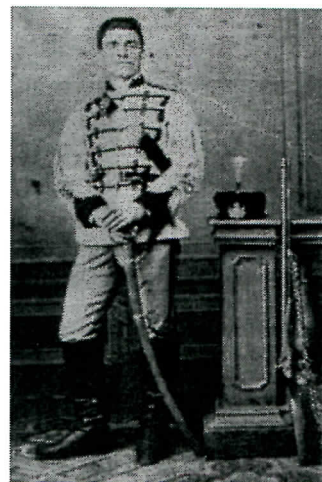

Левски

Васил Левски е български национален герой, идеолог и организатор на българската национална революция. Известен е и като *Апостола на свободата* заради организирането и разработването на стратегията за освобождаване на България от османско иго. Той пътува по страната и създава тайни комитети, които подготвят национално въстание. Турците го наричат „неуловимият“⁴

(Джингиби). Неговата мечта е *чиста и свята република*, в която всички да имат равни права.

Васил Левски е роден на 18 юли 1837 г. в град Карлово. Баща му умира, когато той е на 14 г., отива в манастир и става монах, по-късно дякон. Но не остава в манастира, посвещава се на революцията. Участва в българските легии и тогава го наричат „Левски“ (като лъв). Като емигрант се сприятелява с поета – революционер Христо Ботев. В едно свое писмо Ботев казва за Левски: *Приятелят ми Левски е нечут² характер. Когато сме в най-критично положение, той и тогава е весел... Студ, дърво и камък се пука, гладни сме от два-три дена, а той пее и все весел...* Левски основава Вътрешната революционна организация и загива като герой през 1873г.

През 2007 г. Левски е избран за номер едно в списъка на най-великите българи за всички времена в изследване на българската национална телевизия.

Из повестта *Немили-недраги* на Иван Вазов

Левски имаше ръст среден, тънък и строен; очи сиви, почти сини; мустаци червеникави, коса руса, лице бяло, околчесто и изпито от непрестанната мисъл и бдениe, но което се оживяваше от една постоянна и естествена веселост! Странно! Тоя момък, който проповядваше опасната мисъл за свобода, за смърт, който се излагаше всеки ден на опасности; имаше весел нрав! Той беше голям песнопоец ...

... Попитаха го един път селяните от Софийско:

- Бай Василе! Когато се освободи България, кого ще сложим за цар?

- Ако се бием с турците само за цар, то сме глупци. И сега си имаме султан. Трябва ни не господар, а свобода и човешко равенство - отговори Левски.

- Ами ти каква служба ще вземеш тогава?... Зер, пада ти се най-първа служба.

- Никаква. Ще ида у други поробени народи, да правя това, което правя тук сега.

И той говореше искрено... *...Левски е израз на една сила, излязла из цели векове страдания...* Такъв беше човекът, познат под имената *Дяконът, Левски, Апостолът...*

(Из *Немили-недраги* на Иван Вазов, <http://www.slovo.bg>)

Из стихотворението *Левски* от цикъла *Епопея на забравените* на Иван Вазов

Манастирът тесен за мойта³ душа е.

Кога човек дойде тук да се покае,

трябва да забрави греховния мир,

² необикновен

³ моята

да бяга съблазни и да търси мир.
Мойта съвест инак днеска ми говори.
Това расо черно, що нося отгоре,
не ме помирява с тия небеса
и когато в храма дигна си гласа
химн да пея богу, да получа раят,
мисля, че той слуша тия, що ридаят...
Девет годин той
скита се бездомен, без сън, без покой,
под вънкашност⁴ чужда и под име ново
и с сърце порасло и за кръст готово,
и носи съзнание, крепост, светлина
на робите слепи в робската страна.
Думите му бяха и прости и кратки,
пълни с упование и надежди сладки.
Говореше често за бунт, за борба,
кат за една ближна обща веселба,
часът на която беше неизвестен;
изпитваше кой е сърцат, сиреч честен,
участник да стане във подвига свят;
всяк един слушател беше му и брат...
...И всякоя възраст, класа, пол, занятие
зимаше⁵ участие в това предприятие;
богатий с парите, сюрмахът⁶ с трудът,
момите с иглата, учений с умът,
а той беден, гол, бос, лишен от имотът,
за да е полезен дал си бе животът!

..... Иван Вазов <http://www.slovo.bg>

Из *Обесването на Васил Левски* на Христо Ботев⁷

О, майко моя, родино мила,
защо тъй жално⁸, тъй милно плачеш?...
...Ох, зная, зная, ти плачеш, майко,
затуй⁹, че ти си черна робиня,
затуй, че твоят свещен глас, майко,
е глас без помощ, глас във пустиня.
Плачи! Там близо край град София
стърчи, аз видях, черно бесило,
и твой един син, Българийо,
виси на него със страшна сила...

⁴ външност, външен вид

⁵ форма на вземаше

⁶ сиромах – беден човек

⁷ *Обесването на Васил Левски* е последната песен на Христо Ботев. Напечатана е в *Календар за 1876 година* под образа на Васил Левски. <http://www.slovo.bg>

⁸ жално, милно - тъжно

⁹ затова

Паисий

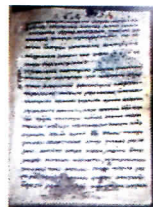
Паисий Хилендарски (1722–1773), наричан още *Отец Паисий*, е български народен будител и духовник, автор на „История славянобългарска“. Творбата на светогорския монах играе важна роля за формирането на целта да припомни на българобългарското национално самосъзнание. В годините на робството чувството за общност и родина избледнява. Паисий си поставя рите, че са имали велика история, за да събуди националното им самочувствие. Паисий пише за национално възраждане и освобождение на българския народ. Днес той се приема за основоположник на Българското възраждане. Канонизиран е за светец.

Малко се знае за живота му. Роден е през 1722 година близо до Самоков (според някои е от Банско). На 23 години става монах в Хилендарския манастир, а по-късно става йеромонах и проигумен. Той пътува и чете исторически съчинения за българската история. Завършва *История Славянобългарска* през 1762 година в Зографския манастир. Той пътува из българските земи и носи своя труд. Хората го преписват и разпространяват. Паисий е починал през 1773 година на път за Света гора.

Паисий Хилендарски е сред първите 10 в класацията на Българската национална телевизия (БНТ) *Великите българи*. Много училища и университети в България днес носят неговото име: Пловдивският университет, Софийската математическа гимназия и други. От 2000-та година се определя годишна държавна награда "Свети Паисий Хилендарски" на български творци.

I. На кой ред думите не са синоними?

1. блед (бледен), ярък
2. Възраждане, ренесанс
3. труд, работа
4. творя, създавам
5. съчинение, текст

II. На кой ред думите не са антоними?

1. награда, наказание
2. свобода, робство
3. преписвам, разпространявам
4. блед, ярък
5. почине, ражда се

III. Разкажете за живота и делото на известна фигура от Вашата история.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Българският език

Българският език е индоевропейски език от групата на южнославянските езици. Той е един от 23-те официални езика на Европейския съюз.

История

Българският език е най-ранният писмен славянски език. Той има четири периода:

1. Дописмен (праславянски) - до 9 век или до мисията на Кирил и Методий.
2. Старобългарски (9 – 11 век) Създадена е първата славянска азбука (глаголицата) през 862 г. от Константин-Кирил Философ (Св. Кирил). През този период са написани най-старите глаголически и кирилски книги.
3. Среднобългарски (12–14 век) общ църковен език в много славянски държави.
4. Новобългарски (от 15 век). На основата на североизточните говори.

Азбука

През 886 г. България приема глаголическата азбука, създадена от Св. Кирил. По-късно глаголицата се заменя с кирилица, създадена в началото на 10 век. Повечето букви в кирилицата са заети от гръцката азбука. За звуковете без гръцки еквивалент, се използват опростени варианти на глаголически букви.

Днес българският език се пише на кирилица и само в специални случаи на латиница: интернет, пътните знаци и табели.

Транслитерация на българските букви с латински.

а - a	б - b	в - v	г - g	д - d	е - e
ж - zh	з - z	и - i	й - y	к - k	л - l
м - m	н - n	о - o	п - p	р - r	с - s
т - t	у - u	ф - f	х - h	ц - ts	ч - ch
ш - sh	щ - sht	ъ - a	ь - y	ю - yu	я - ya

Особености на българския език

При контактите със съседните неславянски езици на Балканския полуостров българският език се променя. Днес той се различава от другите славянски езици по следните особености:

- няма падежи (само остатъци).
- има определителен член,
- пази славянските прости глаголни времена и развива нови,
- дублирано допълнение (Иван го няма),
- няма инфинитив
- преизказни (несвидетелски) форми

Софийският университет „Свети Климент Охридски“

Софийският университет (СУ) „Св. Климент Охридски“¹⁰ е първото висше училище в България. Той е основан през 1888 г. Сградата е проектирана от френския архитект Бреансон. Централната сграда на СУ е построена с дарения на братята Евлоги и Христо Георгиеви. Те дават 800000 златни лева и 10200 кв.м. земя за нея. Техните скулптури са пред главния вход на университета. Първият ректор на университета е езиковедът Балан. Първият факултет е историко – филологически. Днес в СУ има 16 факултета: биологически, химически, класически и нови филологии, стопански, педагогически, геолого-географски, исторически, журналистика и масова комуникация, юридически, математика и информатика, философски, физически, начална и предучилищна педагогика, славянски филологии, богословски и медицински.

В СУ учат около 22000 студенти. Приемът е с конкурсен изпит, а от тази година 18 специалности от общо 88 приемат студенти и с оценки от матури (държавни зрелостни изпити).

Академичната година започва на 1 октомври. Тя има 2 семестъра: зимен и летен. Всеки семестър има 15 учебни седмици. Освен националните празници СУ празнува и 8 декември – денят на студентите в България.

През януари Класацията за присъствие в интернет (<http://webometrics.info>) поставя Софийския университет на 593 място от общо 20 000 висши училища от целия свят. В европейски мащаб СУ е на 240-то място. В класацията на университети от Централна и Източна Европа Софийският университет заема 21-о място

¹⁰ **Свети Климент Охридски** е средновековен учен, ученик на Кирил и Методий. Той е първият епископ, проповядвал на старобългарски език.

Задача: Разкажете за Вашия университет, като отговорите на въпросите:

1. Къде се намира вашият университет?
2. Кога е основан?
3. Кога започва учебната година? Колко семестър има?
4. Колко студенти и колко специалности има?
5. Има ли кандидатстудентски конкурсен изпит?
6. Кое е по-трудно: да станеш студент или да завършиш университета?
7. Платено ли е образованието във Вашата страна?
8. Има ли студентски празник?.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Въпроси:

1. Защо хората искат да учат или вярно ли е, че който трупа знания – трупа тъга (Борхес)?
2. Кой специалности са по-престижни днес?
3. Може ли човек да учи цял живот? Вие искате ли да учите цял живот?
4. Трябва ли студентите да работят по време на следването?
5. Има ли безработица сред младите специалисти?
6. Има ли обща положителна или отрицателна тенденция в качеството на образованието?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Мартеница

Баба Марта носи пролетта, здравето и радостта!

На първи март в България е празник. Хората са усмихнати, поздравяват се с **Честита баба Марта** и си подаряват мартенички. Мартеницата е малко украшение от червен и бял конец. Често е под формата на гривна или се закача на дрехата.

Хората носят мартенички не само на първи март. Според традицията те могат да ги свалят, след като видят първия щъркел. Тогава ги закачат на плодно дърво с пожелание за плодородие. В България може да видите цели дървета окичени с мартеници.

Произходът на традицията е езически.

Мартеницата символизира новия живот след зимата. Белият цвят е символ на чистотата, а червеният – на живота. Заедно те означават ново начало, а също здраве и радост. Свързването на бял и червен вълнен конец е символичен жест на свързване на противоположните начала в единство и символ на плодородие" (Ваня Лозанова <http://www.thracians.net/>).

Във фолклора Баба Марта е представена като сестра или като жена на Януари (Голям Сечко) и Февруари (Малък Сечко). Марта е недоволна от тях и често е сърдита, но ядът бързо ѝ минава и тя се засмива. Смяната на настроението ѝ се свързва с женския характер и променливото мартенско време – ту грее слънце, ту вали сняг.

Според традицията на първи март преди изгрев слънце къщата трябва да се почисти основно и да се изнесе навън червена покривка или дреха. Смята се, че това ще зарадва Баба Марта, и ще я направи благосклонна към къщата и хората.

Основна лексика

поздравявам – да поздравя	поздрав, -и, поздравление, -я
усмихвам се – усмихна (е) се	усмивка, -и
смея (е) се – засмея се – засмивам се	смях, смехове
радвам се – зарадвам се	радост, -и

Упражнения и задачи

I. Напишете антоними на следните думи:

- първи - .....
- стар - .....
- радост - .....
- бял - .....
- изгрев - .....
- сърдит - .....
- вън - .....

II. Каква е разликата в значенията на думите?

- усмивка – смях
- поздрав – поздравление
- добър – благосклонен

III. Попълнете празните места с думи от предишното упражнение:

1. Тя се изчерви, очите ѝ блеснаха, а на лицето ѝ разцъфна .....
2. Залата избухна в .....
3. Добър вечер. –..... на момичето прозвуча хладно.
4. Приеми моите най-сърдечни ..... по случай новата работа!
5. Той е ..... човек и ..... писател.
6. Мислиш ли, че директорът ще е ..... към нас и ще помогне да осъществим проекта.

IV. Въпроси

1. Какво представлява мартеницата? .....
2. Какво символизират цветовете на мартениците? .....
3. Какво правят хората с мартениците? .....
4. Какъв е произходът на традицията? .....
5. Как е представен образът на Баба Марта във фолклора? .....
6. Нужни ли са традициите в съвременния живот? Защо? .....
7. Има ли подобна традиция във Вашата култура? .....

Разкажете за традиционен празник във Вашата страна или във Вашия роден град (По кое време на годината е? С какво събитие се свързва? Какво правят хората?)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Международен панаир в Пловдив

Международният панаир в Пловдив е главният изложбен център на България. Чрез ..... българските производители излизат на международния пазар.

Началото е поставено ..... 1892 г., когато се открива *Първото българско земеделско-промишлено изложение*. Целта му

е да стимулира българска индустрия и селско стопанство, да създаде международни ..... на българските производители.

Първото българско изложение се ражда като плод на ..... на икономиката на България и има за задача да покаже новите форми на производство, да приближи българските производители и търговци към Европа и света. Подготвяно е с голям ентузиазъм. Българските изложители ..... успехите си в областите: копринарство, винарство, тютюнопроизводство, текстилна промишленост, производството на етерични масла, кожухарство, растениевъдство.

От 1934 г. Пловдивският панаир е признат за постоянен и единствен в България. Така той става част от икономическата панорама на страната. Освен български (над 1000) в Панаира взимат участие и 385 чуждестранни фирми. Затова след две той години става ..... Съвременният панаирен комплекс в Пловдив е най-голям в Югоизточна Европа. Той е разположен на 352 хиляди кв. м площ. Пловдивският ..... разполага с 19 експозиционни палати. Конгресен център предлага 13 зали за семинари и конференции. Целогодишно в него се организират и провеждат близо 50 изложби, в които .....над около 8000 изложители от 60 страни.

Задача: Поставете липсващите думи на празните места:

участват, него, контакти, развитието, показват, международен, панаир, през

За много хора розата е символ на България. В страната ни има долина, в която на хиляди декара се отглежда маслодайна роза. Тя е се нарича *Розовата долина*.

Розовата долина е между Стара планина и Средна гора. В нея климатът е подходящ за отглеждане на рози, от които се произвежда розово масло. Важно условие за маслодайна роза са валежите през май и юни.

Розите се берат ръчно, а брането започва много рано сутрин – в четири часа и продължава най-късно до десет часа. Цветът на розата трябва да е свеж, за да се запази аромата.

Розовото масло се използва във фармацията и парфюмерията. В България се произвеждат 70% от розовото масло в света. В някои години цената му е била близка до тази на златото, затова го наричат „течно злато“. Розовото масло се измерва в *мускали*¹¹. За един мускал (5грама) розово масло са необходими над 10000 розови цвята. Карлово и Казанлък са основни центрове на маслодайна роза.

Всяка година в долината се празнува *Празникът на розата*. Традиционно празникът започва в събота в края на май или началото на юни, когато уханието на розите е най-силно. Карлово е първа столица на розата. Празникът започва с ритуала “Розобер” в розовите поля край Карлово. Оттам празникът се пренася на централния площад на града. В градският музей на Карлово се организира демонстрация на розоварене. Централно събитие е конкурсът за *Царица на розите*, най-красивото момиче на годината. С венец от рози и под дъжд от цветя, тя поздравява гостите на празника.

Следват песни и танци и общо хоро.

На следващият ден - неделя празникът продължава в Казанлък с фолклорен фестивал, детски конкурс, фотоплер и поход на велосипеди.

Задачи:

I. Кое заглавие най-пълно отговаря на съдържанието на текста?

1. Царица на розите
2. Розовата долина
3. Цветята в България
4. Розобер

¹¹ Мускал е арабска дума за тегло. Един мускал е равен на 5 грама. Мускали се наричат и стъклените шишенца, в които се продава розовото масло. Алеко Константинов описва своя герой Бай Ганьо – търговец на розово масло по панаири и изложения в чужбина.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

IV. Напишете резюме на текста:

- а. вярно
б. невярно
6. Розовото масло се нарича „течно злато“, защото има златист цвят.
а. вярно
б. невярно
5. Розите се берат след като слънцето залезе.
а. вярно
б. невярно
4. Розовото масло се използва в парфюмерията.
а. вярно
б. невярно
3. Розовата долина е на север от Стара планина.
а. вярно
б. невярно
2. Царпата на розите е момичето, което е набрало най-много рози.
а. вярно
б. невярно
1. Целта на текста е да рекламира розовото масло, произведено в България
а. вярно
б. невярно

III. Означете вярно или невярно.

1. мърсе .....
2. прапи се .....
3. с ръче .....
4. бране на рози .....
5. показване .....
6. трябва т .....

II. Намерете в текста синоними на

II. Намерете в текста синоними на

1. *мирис* .....
2. *прави се* .....
3. *с ръце* .....
4. *бране на рози* .....
5. *показване* . .....
6. *трябва т* .....

III. Означете вярно или невярно.

1. Целта на текста е да рекламира розовото масло, произведено в България
  - а. вярно
  - б. невярно
2. Царицата на розите е момичето, което е набрало най-много рози.
  - а. вярно
  - б. невярно
3. Розовата долина е на север от Стара планина.
  - а. вярно
  - б. невярно
4. Розовото масло се използва в парфюмерията.
  - а. вярно
  - б. невярно
5. Розите се берат след като слънцето залезе.
  - а. вярно
  - б. невярно
6. Розовото масло се нарича „течно злато“, защото има златист цвят.
  - а. вярно
  - б. невярно

IV. Напишете резюме на текста:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Белоградчишките скали

Белоградчишките скали са скални фигури, високи до 200м., разположени в Западния край на Стара планина, близо до град Белоградчик. Те са включени в списъка на *Стоте национални туристически обекта* и са на четвърто място в класацията *Новите 7 чудеса на света*¹². Белоградчишки скали привличат вниманието на стари и млади¹³ и за тях се разказват чудни легенди. Една от най-

известните е легендата за *Монаха* и *Монахинята*:

Имало някога два манастира: мъжки и женски. Между калугерките живяла необикновена хубавица - сестра Витиния. Ала хубостта ѝ била скрита под широкото монашеско расо.

Преди да стане калугерка Витиния, се казвала Вита. Тя имала златисторуса коса, сини очи, бяло лице, алени устни, тънки, извити вежди. А...

Красивото момиче срещнало един овчар – висок и строен с черни очи и коси. Той свирел ненадминато на кавал. Б.... Слушала Вита песента на овчаря и в сърцето ѝ се раждала обич. Обикнал я и овчарят, той свирел, а Вита го слушала омаяна. Веднъж при родителите на Вита дошъл стар калугер и като видял Вита, казал на майка ѝ:

- Дъще, тази хубост не е на добро. Трябва да я, запазите я от зли очи. Само манастирът може да запази детето ви. Оставете ли я, ще се загуби и вас ще почерни. В....

Дни и ноци плачело младото момиче в тъмната си самотна стая.

Прекръстила я Витиния. Веднъж на манастирския празник Вита чула тъжна песен – някой свирел на кавал. Тя изскочила навън и Видяла своя любим овчар. Видял я и той и не откъсвал очи от любимата девойка. Но дошла старата игуменка, хванала за ръка Вита и я отвела към килията ѝ. Отново потекли сълзи от красивите очи на младата послушница.

Веднъж Вита чула тъжна свирня на кавал откъм мъжкия манастир И оттогава всяка вечер, когато всичко заспи, тя слушала кавала и дочаквала така изгрева на слънцето .

Една нощ излязла страшна буря. Г.... Изтръпнала от радост девойката. От тази нощ се заредили тайни срещи между двамата влюбени. Вита се

¹²Това е съвременна алтернатива на *Седемте чудеса на Античния свят*. Кампанията е организирана от швейцарската корпорация. Повече от един милиард души се включиха в онлайн вота за най-красивите природни забележителности. Белоградчишките скали заеха четвърто място в групата си. 6,4 милиона души са ги подкрепили

¹³стари и млади – всички хора

оживила, развеселила се и калугерките решили, че тя вече е готова да приеме монашеството. Минало почти година. Неочаквано послушницата Витиния пак се затворила в килията си и не излизала оттат. Д. ...Но сякаш гръм паднал върху манастира и зашеметил калугерките - от килията на Витиния долетял детски плач. Игуменката, извикала: Да се прогони от нашия дом блудницата! Тя хвърля срам върху благочестивия ни живот!

И в миг станало чудо: земята се разтресла и женският манастир се съборил. Вкаменила се и Витиния с детето си. Стоят и до днес вкаменените монаси и над всички - Витиния и Лука - символи на непобедимата човешка обич.

Задачи:

I. Поставете изреченията на съответните места, означени с букви:

1. Вита била стройна и висока, а също и сладкопойна¹⁴ певица.
2. Песента му била като планински поток
3. Уплашили се хората от думите на калугера и дали дъщеря си в манастира.
4. Вита стояла на прозорчето на килията, когато чула името си - бил гласът на овчаря.
5. Другите помислили, че е болна.

II. Разкажете легенда за природна или културна забележителност от Вашето родно място.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

¹⁴ Сладкопойна – пее хубаво

Диалози и упражнения
Пловдив

Алекс - Ти от София ли си?

Борис - Не, аз съм от Пловдив. Ходил ли си в Пловдив?

Алекс - Не, никога не съм бил там. Къде се намира?

Борис - Намира се в Южна България, в Тракия.

Алекс - Чувал съм за Тракийската низина –градината на България.

Борис: - Да, така я наричат. В тази част на страната климатът е по-мек, температурите са по-високи, почвата е плодородна и се отглеждат различни плодове и зеленчуци.

Алекс - Има ли природни забележителности близо до града?

Борис: - През града минава река Марица – най-пълноводната река в България. Но най-забележителни са седемте хълма - тепета, на които е разположен градът. Наричат Пловдив „градът на тепетата“.

Алекс - А градът стар ли е?

Борис: - Пловдив е един от най-древните градове в Европа. Най-старите следи от селище са от около 6000 г. пр.н.е. През 12 век пр.н.е. траките са основали на това място град *Евмолтия*. През 4 век пр.н.е. Филип II Македонски му дава името *Филипополис*.

Алекс - Става все по-интересно. Има ли запазени археологически паметници?

Борис: - Да запазени са античен театър, римски стадион и други.

Алекс - Добре, разбрах, че се интересуваш от история. Каж ми нещо за съвременния живот на града.

Борис: - В Пловдив има международен панаир.

Алекс - Какво представлява той?

Борис: - Това е голям изложбен център. На него българските производители се срещат с колеги от други страни. Най-добре ела на гости през почивните дни, ще ти покажа града и ще ти разкажа на място.

Алекс - Много ми харесва тази идея. Кога тръгваме?

Задачи:

I. Потърсете синоними на думите в диалога:

- селище .....
хълм .....
панаир .....
стар .....

II. Свържете антонимите:

мек	съвременен
древен	твърд
южен	млад
стар	северен

III. Попълнете с *античен*, *стар* или *древен*

1. Колата вече е много ....., трябва да помислим за нова.
2. .... свят е до първото хилядолетие пр.н.е., а след него започва ..... период.
3. Запознай се с мой .....приятел.
4. За начало на .....свят се смята времето на първата Шумерска писменост преди 3000 г. пр.н.е.
5. Кой е по-.....от двамата мъже?

IV. Вярно или грешно?

	вярно	грешно
Град Пловдив е в Източна България.		
Почвата в Тракийската низина е плодородна.		
Марица е име на река.		
Град Пловдив се е казвал Филипополис, преди Филип II Македонски да му даде име <i>Евмолтия</i> .		
Алекс не иска да отиде на гости на Борис		

В банката

- Служител: - Добър ден. Заповядайте, седнете!
- Клиент: - Здравейте!
- Служител: - С какво мога да Ви помогна?
- Клиент: - Искам да си открия сметка във вашата банка
- : - Какви документи са нужни?
- Служител: - Лична карта, моля.
- Клиент: - Заповядайте.
- Служител: - Благодаря. Какъв вид сметка искате?
- Клиент: - Кажете ми, моля, първо какви са условията по различните видове сметки.
- Служител: - Има различни видове сметки. Най-често се използват разплащателни и депозитни.
- Клиент: - Какво представляват разплащателните?
- Служител: - Разплащателните сметки са текущи, т.е. Безсрочни. Можете да теглите или да внасяте пари по всяко време.
- Клиент: - Така ли? Чудесно!
- Служител: - Имайте предвид, че лихвата по тези сметки е минимална. Те се използват предимно за безкасови плащания между фирми.
- Клиент: - Какви са условията на депозитните сметки?
- Служител: - Депозитите се използват за съхранение на пари за определен срок. Банките работят със стандартни срокове: един, три, шест, дванайсет месеца.
- Клиент: - А как стои въпросът с лихвата.
- Служител: - По депозитните влогове се начислява лихва. Размерът на лихвата зависи от срока на депозита. Колкото по-голям е срокът, толкова по-голяма е лихвата. Печелите от по-дълъг срок.
- Клиент: - А какво ще стане, ако парите ми потрябват преди края на срока?
- Служител: - Можете да изтеглите парите си по-рано, но тогава губите лихвата.
- Клиент: - Тогава ще избира по-кратък срок.
- Служител: - Мисля, че това е разумен вариант. Искате ли дебитна карта?
- Клиент: - За какво служи дебитната карта?
- Служител: - За да теглите пари от банкомат.
- Клиент: - Да, разбира се. Може ли да стане веднага?
- Служител: - Можем да открием сметката веднага, а дебитната карта ще получите след седмица.
- Служител: - Попълнете формуляра, моля и минете на касата да внесете парите.
- Клиент: - Благодаря.

Основна лексика

откривам сметка – закривам сметка

вносям пари – тегля пари

лихвен процент=лихва, -и   лихвата се начислява

срок, -ове   срочен, срочна, -о, -и

текущ = безсрочен влог

за какво служи = за какво се използва = каква е функцията

дебитна карта за банкомат

попълвам формуляр, -и

I. Отбележете правилния отговор:

1. Къде се състои разговорът?
  - А. в обменно бюро
  - Б. в банка
  - В. в офиса на частна фирма
2. Какви хора разговарят?
  - А. продавачка и клиент
  - Б. двама приятели
  - В. клиент и служител в банка
3. Каква е целта на разговора?
  - А. клиентът иска да си открие сметка в банка.
  - Б. клиентът иска да тегли кредит.
  - В. клиентът иска да изтегли пари от сметката си.
4. Какъв вид банкова сметка избира клиентът?
  - А. разплащателна сметка
  - Б. безсрочен депозит
  - В. срочен депозит
5. При кой вид сметка лихвеният процент е най-висок?
  - А. срочен депозит за един месец
  - Б. разплащателна сметка
  - В. срочен депозит за дванайсет месеца.

II. Вярно или не

1. Размерът на лихвата не зависи от срока на депозита.
  - А. Вярно
  - Б. Невярно
2. Депозитите се използват за съхранение на пари за определен срок.
  - А. Вярно
  - Б. Невярно
3. Разплащателните сметки са текущи, т.е. безсрочни и от тях не може да се тегли и внася по всяко време.
  - А. Вярно
  - Б. Невярно
4. Дебитната карта служи за да се теглят пари от банкомат.
  - А. Вярно
  - Б. Невярно
5. За да си откриете сметка в банка не е нужна лична карта
  - А. Вярно
  - Б. Невярно

Интервю за работа

Задача: Съставете диалог. Отговорете на въпросите и попълнете диалога с още въпроси и отговори

Какво е Вашето образование? (основно/средно/висше)

Къде сте учили? .....

Какво сте завършили? .....

С какъв успех? .....

Кога сте завършили? .....

Имате ли специализация? .....

Имате ли професионален опит? .....

Къде сте работили? .....

На каква позиция сте работили? .....

Защо напуснахте? .....

Какви бяха отношенията Ви с колегите? .....

Говорите ли чужди езици? .....

Как преценявате сам нивото си? (слабо/задоволително/добро/ много добро/отлично)

Работите ли на компютър? .....

Кои програми ползвате? .....

Защо избрахте нашата фирма? .....

Имате ли нови идеи за бизнеса? .....

Носите ли необходимите документи? .....

Имате ли автобиография, копия на дипломи и сертификати, характеристики?

Попълнихте ли молба за участие в конкурса за работа? .....

Дрехите

- Продавачка: - Заповядайте, госпожице. Тук са дамските дрехи: блузи, рокли, поли, а там са мъжките панталони, фланелки, ризи, сака и костюми. Имаме намаление на вратовръзки този месец.
- Клиентка: - Благодаря! Тази блуза много ми харесва, но не обичам тъмни цветовете. Имате ли други цветове от този модел?
- Продавачка – Да, имаме. Какъв цвят предпочитате?
- Клиентка: – Предпочитам светли и топли цветове, но не ярки, а пастелни – бял или бежов, може и сив.
- Продавачка – Сега ще ви донеса. Какъв е Вашия размер.
- Клиентка: – Мисля, че е малък – S размер.
- Продавачка – Един момент, моля.
- Клиентка: – Тази бежова блуза много ми харесва! Това е любимият ми цвят! Мога ли да я пробвам?
- Продавачка – Разбира се, пробната е там в дъното на магазина. (след малко) Става ли Ви?
- Клиентка: – Не, за съжаление, не ми става.
- Продавачка – Широка ли Ви е?
- Клиентка: – Не. Тясна ми е. Имате ли по-голям размер от същия цвят?
- Продавачка – Веднага ще проверя. Ето, заповядайте! Мисля, че тази блуза ще Ви стане. Вашият размер е.
- Клиентка: - Става ми. Имате ли голямо огледало. Искам да се огледам.
- Продавачка - Много Ви отива! Стои Ви много добре!
- Клиентка: - Наистина ли? Ще я взема! Колко струва?
- Продавачка -Цената ѝ е 25 лева. Касата е до вратата.
- Клиентка: - Мога ли да платя с дебитна карта?
- Продавачка - Разбира се. Честито!
- Клиентка: - Благодаря, довиждане!
- Продавачка - Заповядайте отново! Следващата седмица ще имаме промоция на обувки.
- Клиентка: - Непременно ще дойда! До скоро.

Основна лексика:

тъмни цветове: черен, кафяв, тъмносив, тъмносин
 светли цветове: бял, жълт, розов, бежов, светлосин
 топли цветове: червен, жълт, оранжев, розов
 студени цветове: син, зелен

Размери: малък, среден, голям
 става ми = моят размер е

отива ми = стои ми добре = изглеждам добре с тази дреха
става ли ти? – става ми, но не ми отива.

Мъжки и дамски дрехи:

бельо	палто, -а	сандал, -и
блуза, -и	панталон, -и,	тениска, -и
ботуш, -и	пола, -и	чорап, -и
вратовръзка, и	риза, -и	шал, -ове
джинси,	рокля, -и	шапка, -и
дънки	ръкавица, -и	яке, -та
обувка, -и	сако, -а	

Задачи:

I. Отговорете на въпросите:

1. Какви са А и Б
  - А. две приятелки
  - Б. продавачка и клиентка
  - В. преводачка и клиентка
2. Къде разговарят А и Б?
  - А. на улицата
  - Б. в магазин за дрехи
  - В. в магазин за хранителни стоки
3. Какви цветове харесва Б?
  - А. ярки цветове
  - Б. светли цветове
  - В. тъмни цветове
4. Какъв размер блуза става на Б?
  - А. среден (M)
  - Б. малък (S)
  - В. голям (L)
5. Кой е любимият цвят на Б?
  - А. син
  - Б. сив
  - В. бежов
6. Защо Б харесва блузата?
  - А. Защото ѝ става
  - Б. Защото ѝ отива
  - В. Защото е тъмна
7. Защо Б ще дойде пак в магазина?
  - А. за да разгледа промоциите на обувки
  - Б. за да върне блузата
  - В. за да купи подарък

II. Съставете диалози разговаряйте по двойки в следните ситуации (по избор):

A. Искате да купите подарък на приятеля / приятелката си, но не сте сигурни какво да изберете. Посъветвайте се с продавача/ продавачката.

Б. Приятелят / приятелката Ви ви кани на абитуриенски бал¹⁵. Трябва да изберете официално и елегантно облекло. Какво да бъде то? Все пак цената не е без значение.

В. Предстои Ви семеен обед в семейството на приятеля / приятелката Ви. Трябва да направите добро впечатление на първата среща. Какво ще облечете?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Отговорете писмено на въпросите:

1. Какви дрехи обичате? Спортни или елегантни?
2. Какво носите обикновено?
3. Какви дрехи обличате за празници?
4. Искате ли да промените стила си?
5. Опишете дрехите на ваш приятел/приятелка.
6. Как искате той/тя да бъде облечен /-а на следващата ви среща?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

¹⁵ Абитуриентският бал е празненство, което се организира по повод завършването на училище.

Разговор по телефона

Задача: задайте въпроси към отговорите:

- А. Ало, добър ден. Обаждам се във връзка с обявата Ви за апартамент под наем
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
А. ....
.....
- Б. Здравейте! Кажете какво Ви интересува.
Б. Апартаментът се намира в центъра.
Б. На улица „Раковски“ N 87.
Б. На четвъртия етаж е.
Б. Да, има асансьор, разбира се.
Б. Апартаментът се състои от две стаи.
Б. Едната стая е самостоятелна, а другата е преходна към кухнята.
Б. Да, има малък балкон.
Б. В спалнята има две легла, гардероб и шкафче.
Б. Мебелите не са нови, но са запазени.
Б. Има парно.
Б. Ако не ползвате парното, можете да го изключите.
Б. Наемът е двеста евро на месец.
Б. Депозитът е също двеста евро.
Б. Заповядайте днес след 5 часа.

Спортуваш ли?

- А. - Спортуваш ли в свободното си време?
 Б. – Аз не се занимавам активно със спорт, но харесвам спорта.
- А. – Кой спорт харесваш?
 Б. – Харесвам тенис, баскетбол, но най-много обичам плуване.
- А. – Тренирал ли си плуване?
 Б. – Не, не обичам да плувам в басейн, а само в морето.
- А. – Чувал съм за българския плувец, Петър Стойчев, който преплувал протока Ла Манш за по-малко от 7 часа.
 Б. – Той е световен шампион по плувен марафон 11 поредни години.
- А. – Ти ходил ли си на състезание?
 Б. – Ходил съм веднъж, но не спечелих никакъв медал.
- А. – Е, не може всички да печелят. Какви спортни постижения има България?
 Б. – България се гордее със световния рекорд на скок на височина на българката Стефка Костадинова. Нейният рекорд е 209 см. и не е подобрен до момента.

- А. – Има ли спорт в който българите традиционно са силни?
 Б. – Да, българите имат традиции в борбата и в художествената гимнастика. Първата звезда в художествената гимнастика е Мария Гилова. Тя е трикратен световен шампион. И днес българските „златни“ момичета печелят златни медали на международни състезания.

Задача: разкажете за Вашето отношение към спорта, като отговорите на въпросите:

1. Спортувате ли?
2. Кой е любимият Ви спорт? Защо?
3. Спортували ли сте като дете?
4. Познавате ли спортисти, които печелят медали?
5. Какви спортни постижения има страната Ви?
6. Защо хората спортуват?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ИГРОВИ ЗАДАЧИ

Културен шок

(Великобритания, Сингапур, Западна Африка, Испания):

Задачи:

1. Подчертайте правилния вариант на съществителните, изразяващи действия и
2. отговорете на въпроса: За коя от следните култури се отнасят следните характеристики

А.....

1. (Поздравленията, поздравките) може да продължат дълго. Въпроси за здравето, роднините и работата следват един след друг. Отговорът може да е само положителен.
2. (Ръкостиската, ръкостисканията) са обичайни, дори за непознати. Ако попитате някой минувач за пътя към гарата, не се учудвайте, ако Ви стисне ръката на раздяла.
3. (Използването, използванието) на дясната ръка при поздрав е задължително. Лявата ръка се смята за нечиста. (Докосването, докосването) на хора и храна с нея не е прието.
4. Хората, които са по-млади от Вас не ви гледат в очите. Това е израз на (уважаване, уважение).
5. (Свиренето, свирението) за (привличане, привличане) на (внимание, внимание) не е необичайно. Може да свирнете, за за извиката сервитьора в ресторант.

Б.....

1. (Задаването, заданието) на въпрос за заплатата Ви или за цената на колата Ви е нормално
2. Когато сте на гости не изяждайте всичко в чинията си. (изпразването, изпразването) на чинията е знак, че искате още.
3. (Предлагането, предложението) на храна не спира, дори когато кажете: „не, благодаря“. Вашият (отказ, отказване) значи само добро (възпитаване, възпитание).
4. (Даването, даванието) на бакшиш не е прието.
5. Ако изпуснете нещо на улицата – хартия, фас, непременно ще има (глоба, глобяване).

В. ....

1. (Целуване, целуваница) по двете бузи е прието между жени. Мъжете не се целуват, освен ако не са роднини или близки приятели.
2. (Активирането, активиранието) на хората е късно вечер. (Пълненето, пълнението) на ресторантите става след 10 часа вечерта. Нощният живот продължава до сутринта.
3. (Каненето, канението) на гости в къщи не е обичайно. Хората смятат дома си за лично пространство и рядко канят гости.
4. Не се учудвайте, ако видите (гонене, гоненица) на малки деца в ресторант късно вечер

Г. ....

1. (Докосването, докосът) и (целуваница, целуването) не е прието при поздрав. (Питането, изпитът) за заплата, цена на къщата и колата не са приемливи.
2. (Закъснението, закъсняваницата) не е прието, дори и за дами.
3. На автобусната спирка има опашка. Ако не застанете накрая, сигурно ще Ви направят (забележка, забелязване).
4. Във влака и метрото хората седят тихо. (Заговаряно, заговорът) на съседа до Вас не е прието. Не се учудвайте, ако не Ви отговорят любезно.

Задача: Отговорете на въпросите и разкажете за обичайното и необичайното във вашата култура.

1. Има ли нещо, което може да шокира чужденеца?
2. Кой поздравява пръв (мъж/жена)?
3. Прието ли е да говорите с непознати във влака или на опашка?
4. Колко минути чакате на среща?
5. Как ще посрещнете гостите си, ако закъснеят един час?
6. Коя тема за разговор е неутрална и все пак не е скучна?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Качества на характера и тест за самооценка (Упражнение по словообразуване)

I. Свържете колонките:

нежен	не показва чувствата си
обаятелен	трудно общува с непознати
сдържан	не отстъпва, държи на своето
срамежлив	говори хубаво и привлича хората
инат	внимателен към хората

II. Свържете синонимите:

сдържан	педантичен
обаятелен	чаровен
поетичен	срамежлив
нежен	романтичен
акуратен	резервиран
непринуден	спонтанен
свенлив	мил

III. Свържете антонимите

тактичен	лековерен
упорит	невъздържан
груб	муден
активен	любезен
бърз	пасивен
подозрителен	нахален
презрителен	радушен
сдържан	отстъпчив

IV. Заместете думите в скоби с подходящи синоними от следните прилагателни: *неподправен, резервиран, чаровен, срамежлив, мил, самоуверен*.

1. Макар и ..... (сдържан), англичанинът беше любезен и показа, че е готов да сътрудничи.
2. Очевидно е бил красив и ..... (обаятелен) мъж ;който винаги е бил любимец на жените.
3. Тя е толкова ..... (свенлива), че не обича да става център на внимание.
4. Той е ..... (уверен в себе си) и това му помогна веднага да прецени как да излезе от деликатното положение
5. Хората се радват, когато проявяваме ..... (искрен) интерес към работата им.

Образуване на абстрактни съществителни с наставка –ост, –ест, –ие, –ота, –отия от прилагателни

- ❖ Наставката **–ост** не носи ударение. При членуване ударението се измества върху членната морфема: *искреност – искреността*. Тя се свързва с прилагателни:
  - без суфикс:
    - горд гордост,*
    - груб грубост,*
  - суфиксите: **–ан, –ив, –ит** се запазват:
    - срамежлив срамежливост,*
    - упорит упоритост*
  - суфикс **–ен**
    - гласната **е** от суфикса **–ен** се запазва:
      - искрен искреност,*
      - непринуден непринуденост*
    - гласната **е** от суфикса **–ен** изчезва:
      - муден мудност,*
      - мечтателен мечтателност,*
  - При суфиксите: **–ък, –ъл** гласната **ъ** изпада:
    - нагъл наглост,*
    - подъл подлост*
- ❖ Наставката **–ест** се свързва с думи, които в старобългарски език са завършвали на мек (палатален) звук: *болест, горест*.
- ❖ Наставката **–и(е)** е от черковнославянски и руски произход:
  - лековерен лековѣрие,*
  - безволев безволие*
  - великодушен великодушие*
- ❖ Наставката **–от(а)** често се свързва със съкратени основи:
  - добър доброта*
  - красив красота*
- ❖ Наставката **–оти(я)** е с негативен характерен и се употребява предимно в разговорния стил.
  - глезен глезотия,*
  - прост простотия*

Задачи:

I. Попълнете таблицата:

Глаголи	Прилагателни	Съществителни
въздържам се – въздържа (и)	(не)въздържан (не)търпелив	(не)въздържаност
отстъпвам – отстъпя (и)		мечтателност
грижа се – погрижа се (и)		завист
съобразявам се – съобразя (и)		съдържаност
	обидчив	
решавам – реша (и)		глезотия
	горд	
срамувам се		

Тест за самооценка

1. Прочетете думите, които характеризират качества на личността:

акуратност,
глзотия,
нахалство,
великодушие,
гордост,
независимост,
безволие,
грубост,
жизнерадост,
грижовност,
завист,
срамежливост,

злопаметност,
искреност,
капризност,
лековерие,
мудност,
мечтателност,
мнителност,
отмъстителност,
нежност,
непринуденост,
нервност,
нерешителност,

невъздържаност,
обаятелност,
обидчивост,
тактичност,
педантичност,
подвижност,
подозрителност,
принципност,
поетичност,
презрителност,
радушност,
съобразителност,

сдържаност,
състрадателност,
свенливост,
търпение,
ентузиазъм,
упоритост,
отстъпчивост,
студенина,
доброта,
инат,
чар

2. Подредете ги в две колони в зависимост от оценката си за качеството: тези качества на характера, които харесвате, запишете в колоната – *моят идеал*, а тези които не одобрявате – съответно – *моят анти-идеал*.

МОЯТ ИДЕАЛ	МОЯТ АНТИ-ИДЕАЛ
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
6.	6.
7.	7.
8.	8.
9.	9.
10.	10.
11.	11.
12.	12.
13.	13.
14.	14.
15.	15.
16.	16.
17.	17.
18.	18.
19.	19.
20.	20.
21.	21.
22.	22.
23.	23.
24.	24.

3. Прочетете избраните качества в двете колони и отбележете с „да“ тези, които са характерни за Вас самия и с „не“ тези, които не са характерни за Вас.

Резултати:

Пребройте положителните качества, които си приписвате. Разделете числото на общия брой в графата „моят идеал“.

Ако резултатът е близо до единица, това означава, че Вие се надценявате или не сте достатъчно критичен към себе си.

Ако е близо до нула – Вие се подценявате или сте прекалено критичен към себе си.

Ако оценката Ви е близо до 0.5, това означава, че самооценката Ви е реалистична и Вие сте достатъчно критичен към себе си.,

Направете същото и с графата „Анти-идеал“. Ако резултатът е близо до единица, Вие имате занижена (по-ниска) самооценка, т.е. Вие се подценявате, ако е близо до нула –самооценката Ви е завишена (по-висока), т.е. Вие се надценявате или не сте достатъчно критичен към себе си. Ако оценката Ви е близо до 0.5 това означава, че имате реалистична самооценка.

Задача: напишете кратък текст, като отговорите на въпросите:

Как преценявате резултата от теста? Има ли нещо вярно за Вас?

Кое качество на характера си преценявате като положително, а кое - като отрицателно? Илюстрирайте ги с конкретна ситуация или епизод от живота си. Борите ли се с недостатъците си?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

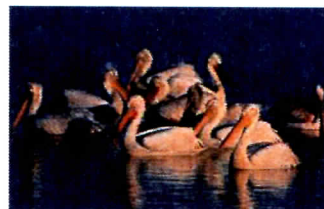
България в цифри

- I. Територията на България е:
- 1) 111 хиляди кв.км.
  - 2) 111 хиляди кв. м.
  - 3) 111 кв. км
- II. По суша България граничи с:
- 1) 4 държави
  - 2) 5 държави
  - 3) 6 държави
- III. Надморската височина на най-високият връх в България Мусала е:
- 1) 2925 м.
  - 2) 2925 км.
  - 3) 2295 км.
- IV. Дължината на река Искър, която тече изцяло на българска територия е:
- 1) 368 км.
  - 2) 1368 км.
  - 3) 2368 км.
- V. Дълбочината на най-дълбокото планинско езеро Окоето е:
- 173.5 метра
  - 37.5 метра
  - 73.5 метра
- VI. Средната годишна температура в България е
- 1) 21.5 градуса
  - 2) 19.5 градуса
  - 3) 10.5 градуса
- VII. Хан Аспарух основава българската държава през:
- 1) 816 година
  - 2) 681 година
  - 3) 861 година
- VIII. Освобождението на България от османско иго е през:
- 1) 1976 година
  - 2) 1876 година
  - 3) 1878 година
- IX. България е приета в Европейския съюз през:
- 1) 2007 година
  - 2) 2001 година
  - 3) 2004 година
- X. Славянската писменост е създадена през:
- 1) 8 век
  - 2) 7 век
  - 3) 9 век

Най-, най- в България

- I. Най-високият връх на България и Балканския полуостров – Мусала (2925м.) е в:
- A. Стара планина
  - B. Пирин
  - B. Рила
- II. Най-дългата река, която тече само на територията на България е:
- A. Марица
  - B. Искър
  - B. Струма
- III. Най-дълбокото езеро Окото (37.5м.) е в планина:
- A. Рила
  - B. Пирин
  - B. Родопите
- IV. Най-много птици, включително пеликани, живеят край:
- A. Варненското езеро
  - B. Бургаското езеро
  - B. Сребърна край Дунава
- V. Най-обширната планина в България е:
- A. Родопите
  - B. Стара планина
  - B. Странджа
- VI. Най-голямата равнина в България е:
- A. Софийското поле
  - B. Горнотракийската равнина
  - B. Дунавската равнина
- VII. Най-старата църква в София е:
- A. Света София
  - B. Свети Александър Невски
  - B. Свети Георги
- VIII. Най-старата българска азбука е
- A. глаголицата
  - B. кирилицата
  - B. латиницата
- IX. Най-старият български университет е:
- A. Софийският университет *Свети Климент Охридски*
  - B. Пловдивският университет *Паусий Хилендарски*
  - B. Великотърновският университет *Свети Свети Кирил и Методий*
- X. Най-много рози растат в Розовата долина, която е:
- A. на север от Стара планина
  - B. на юг от Средна гора
  - B. между Стара планина и Средна гора

Число на раждане (Нумерология¹⁶)

Светът е голям музикален инструмент. Всичко вибрира с различна честота на нива от 1 до 9. Числото на раждане представлява сума от числата на деня, месеца и годината на раждане до получаване на едноцифрено число. Например числото на рождена дата 11.03.1994 е $(1+1)+3+(1+9+9+4) = 1$. Изчислете своето число. Направете опит да познаете числото на колегите си.

1. Силни и смели хора. Искат да блестят, но са по-скоро изпълнители, отколкото творци. Имат идеи и искат да ги налагат. Трудно живеят с други хора. Когато станат самостоятелни, успехът няма да закъснее. Динамични и страстни. Ярки индивидуалности.
2. Творци. Обичат изкуството. Артисти, музиканти. Неуверени в силата си. Непokoйни. Обичат красотата, но не се отказват от материални удобства. Имат нужда от обич. Лесно се влияят от други хора. Те са добри приятели и приятна компания. Създават хубава атмосфера и уют, където са.
3. Обичат спорта и науката. Обичат да общуват, да учат и да пътуват. Любопитни и общителни. Имат нужда от нови хоризонти. Понякога са нервни и забързани. Попадат в ненужни конфликти, но не са зли. За тях е по-добре да не смятат себе си за по-добри от другите. Действат спонтанно.
4. Интровертни, чувствителни хора. Преживяват всичко дълбоко в себе си. Консервативни. Обмислят всяка стъпка. Педантични и дисциплинирани. Обичат да живеят по правила. Имат нужда от стабилност и сигурност. Не обичат риска. Интересуват се от техника. Домът и семейството са най-важни за тях.
5. Независими и динамични хора, отворени към света. Обичат живота и удоволствията. Борят се за правата си. Имат нужда от свобода. Обичат да са в центъра на вниманието. Външният вид е много важен за тях. Те винаги имат нови идеи. Авантюристи. Първо действат, после мислят.
6. Работохолици. За тях най-важни са детайлите във всичко – от отношенията с хората до реда на бюрото. Идеални администратори. Аналитични, методични,

---

¹⁶ Нумерология е древна наука за числата, която води началото си от древногръцкия философ и математик Питагор. Тя изследва съответствията между числата и принципите, върху които е построен света и живота на хората. Чрез анализ на числата от рождената дата може да добием информация за характера, съдбата, добрите и лошите периоди в нашия живот.

(с неочаквани проблеми.)

III. Опишете типична ситуация на представител на едно избрано число. (Например прекалено оптимистичните пътешественици с номер 9 могат да се сблъскаат

II. Пояснете връзката за избрано от Вас число:

Музикант къща не храни.
 Който се учи, той ще сполучи.
 Три пъти мери, един път реди!
 Што в торба не седи.
 Залудо работи, залудо не стои!
 Камъкът си тежи на мястото.
 Ден година храни.
 Сговорна дружина латина повдига.
 Ум чарува, ум добува, ум патки насе.

1. Свържете числата с подходяща българска пословица:

Задачи:

9. Пътешественици. Обичат движението и промяната. Ентузиастични, оптимисти, понякога прекалено. Ориентирани към света. Със заразителен смех. Обичат да учат, да се равняват, да откриват нови хоризонти. Романтически, страстни, интелигентни. Алтруисти, дават всичко от ебе си. Страхуват се от самота.

сънища.

8. Обичат големи идеи и мащабни проекти. Материалисти. Затворени. Трудно обхвалят. Мистици. Ревниви, страстни, носят вътрешно напрежение. Често страдат от удари на живота, но се възраждат. Имат сила на духа. Имат нужда от домашен уют. По природа са учители. Обичат да дават знания. Имат значещи

Оригинални са. Склонни са да се усамотяват.

7. Хора с авторитет. Другите ги търсят за съвет и мнение. Те са справедливи и уравновесени. Верни на семейството и работата си. Никогда не се примиряват с постигнатото. Искат да правят всичко все по-добре. Обичат музика и театър.

изпълнителни. Те поемат отговорност за работата. Обичат да са в колектив. Обръщат внимание на храната. Често са вегетарианци. Трудно вземат решение.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Съставете Диалог между представители на различните числа в конфликтни ситуации. Използвайте някои от предложените експресивни фразеологични изрази, в които се използва една част на тялото - носа:

не си пъхай носа в (чужда работа, нещо, което не разбираш) – не се намесвай да ти натрият носата те накажат

затвориха вратата под носа му – малко не му достига да успея

внимавай да не ти излезе през носа   внимавай да не платиш прекалено висока цена

води го за носа – (някой друг) диктува поведението му, решава вместо него

не си подава носа навън – не излиза, не общува

увисва му носа – тъжен, мрачен, песимист

вири нос – прекалено горд е

мрънка си под носа – говори неясно

не вижда по-далече от носа си   няма мащабни идеи, не мисли в перспектива

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Представете си, че...

(Психологически тест¹⁷)

Представете си, че на вратата се звъни. Отваряте и виждате две животни. Те носят писма с новини. Едното носи добри новини за Вашето бъдеще, а другото – лоши новини. Изберете кое животно носи добри новини и кое - лоши от следните животни: тигър, куче, овца, папагал и костенурка.

Резултат

Животните се свързват с различни качества и положителни, и отрицателни. Те съответстват на вашата представа за партньор. Животното, което Ви носи добри новини символизира типа човек, който ще Ви донесе щастие. Бъдещето зависи от партньора Ви.

	ДОБРИ НОВИНИ	ЛОШИ НОВИНИ
 ТИГЪР	Вие се надявате да сте щастливи с горд, силен и честолюбив ¹⁸ партньор, който е изпълнен с жажда за власт.	Вие се ужасявате от мисълта за егоистичен и деспотичен партньор, който мисли само за себе си.
 КУЧЕ	Повече от всичко на света Вие искате да вярвате на партньора си и да не се съмнявате, че той Ви е верен.	Вие не можете да бъдете с човек, който иска всички да го харесват и се опитва да угоди на всеки срещнат.
 ОВЦА	Вие ще намерите удоволетворение с добър партньор, който се грижи за Вас и обича дома.	Вие не приемате съжителство със скучен домашар ¹⁹ , който прави едно и също всеки ден.
 ПАПАГАЛ	Вашият идеален партньор е весел и словоохотлив ²⁰ човек, който обича големи компании.	Вие не искате мързелив дърдорко ²¹ за партньор, който само говори и не работи.
 КОСТЕНУРКА	Вашият идеален партньор е сериозен човек, който Ви помага, когато е трудно.	Вие не можете да бъдете с човек, който мисли бавно и трудно решава какво да прави.

¹⁷ Кокология е японска игра и психологически тест. Авторите ѝ са И. Сайто и Т. Нагао.

¹⁸ честолюбив - горд, амбициозен, славолубив

¹⁹ домашар – човек, който обича да стои вкъщи

²⁰ словоохотлив – обича да говори

²¹ дърдорко – човек, който говори прекалено много

Задачи:

1. Има ли нещо върно в резултата от теста? Връшност какви качества на партньора са най-важни за Вас? Какво бихте простили? Напишете кратко описание на идеалния партньор.

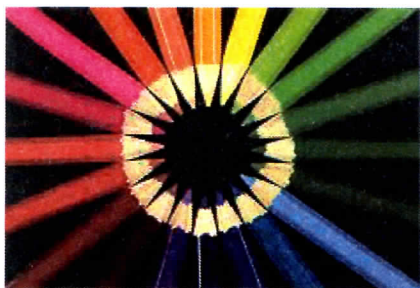
2. Прочетете текста и коментирайте тенденциите във Вашата страна:

Идеалният мъж – образован и да не по-малко

Най-важната характеристика на идеалния мъж е образованието. Това посочват 55 процента от жените, участващи в британска анкета. Освен това според представителките на нежния пол идеалният мъж трябва да не е малко и да притча на Патрик Демпси – Д-р Дерек Шленърд от Анатомията на Трей. Дават и осем процента от анкетирани мъже да бъде трудолюбив и галантен. Качеството, което най-много жени искат да променят в мъжа е избухливостта. Почти половината от анкетирани жени мислят, че алкохолът пречи на много съестни²² мъже. Около два процента и три процента приеми, че успехът се измерва за целта живом, но повечето жени очакват мъжът да се е изяви до 40 години. (в. Анонс, 199 брой, година V от 14 юли 2013)

Цветовете

Какво представлява цвета? Съществува ли обективно или е функция на нашето възприятие? Човек може да различи около 500000 цветови нюанса, а броят на цветовете термини варират в различните езици. Съществуват езици, в които има само два цветови термина. Такива са дани (Нова

Гвинея) и бурара (Австралия). В европейските езици те са десетки, но за основни се приемат: бяло, черно, червено, синьо, жълто и зелено.

Цветовете влияят върху съзнанието ни по необясним начин.

Експериментално е доказано, че кръвното налягане се повишава под въздействие на червения цвят, а синият цвят го понижава. Червеният цвят ни прави по-енергични и по-...гладни, а синият цвят ни успокоява и отпуска. Това се използва в рекламата. Например ефектът на червения цвят се използва в заведенията за бързо хранене като Макдоналдс.

Цветовете влияят на настроенята ни и по цветовете ни предпочитания може да се съди за психическото ни състояние в момента.

Цветови тест на Льошер (адаптиран вариант)

Макс Льошер е автор на цветовия тест за характеристика на личността. Той използва следните осем цвята: син, червен, кафяв, черен, виолетов, сив, зелен и жълт. Задачата е да се подредят осемте цвята по предпочитание от едно до осем.

Задача: Образувайте прилагателно име от думата в скоби и го поставете в нужната форма.

ЧЕРВЕН

Червеният цвят се свързва със страст и енергия. Ако сте поставили червения цвят на първа позиция, това означава, че вие сте ..... (импулс), ... (сексапил) и имате воля за победа. Вие сте .....(успех) водач. Вие искате да разширите хоризонта си и се стремите към ..... (пълноценност) живот. Ако поставите червеното в .....(зад) позиция, това означава, че Вашият тонус и жажда за приключения са понижени в момента.

ЖЪЛТ

Жълтият цвят представлява щастието и отмората. Ако го поставите на второ, трето или четвърто място, това означава, че сте ..... (оптимизъм), положителна личност, че сте устремен към бъдещето и не се обръщате назад. За вас животът е лек и като че ли в него не съществуват проблеми. Вие сте ..... (без грижи), но това не означава, че сте ..... (мързел). Вие обичате работата да е ..... (интензивност), но не ..... (не прекъсна). Хората, които поставят

жълтия цвят на първо място, са ..... (амбиция) и жадни за удоволствие. Жълтият цвят в края на спектъра означава отказ от надеждите и мечтите, разочарование и чувство на отчужденост. Това състояние кара хората да заемат отбранителна позиция.

ЗЕЛЕН

Зеленият цвят означава, че сте ..... (устойчивост) и ..... (издръжливост) на промени. Тези от Вас, които го поставят на първо място, са ..... (упоритост), ... (себелобие) и с развито чувство за собственост. Вие обичате да придобивате неща и да притежавате скъпи вещи като вили, хубави коли, *Ролекси*, музикални уредби. Вие искате да Ви забелязват, имате нужда да впечатлявате хората, но се страхувате от неуспех. Ако зеленият цвят е в края на редицата, това означава, че личността Ви е засегната и вие сте неуверен в развитието си. Като следствие от това, Вие може да станете прекалено ..... (критика), ... (сарказъм) и инат.

ВИОЛЕТОВ

Виолетовият цвят като смес между червено и синьо представлява конфликта между импулсивността и стремежа към спокойствие, между желанието за доминиране и подчинение. Хората, които имат предпочитание към лилавия цвят са ..... (мистика), обичат света на мечтите и фантазиите. И като порастнат, те не се отказват да гледат на света като на вълшебна приказка. Задната позиция на виолетовия цвят означава, че сте ..... (уравновесеност), тя е признак за зрялост, за преодолен илюзии.

КАФЯВ

Кафявият цвят представлява ..... (физика) здраве и ..... (материя) благополучие. Той отрязва Вашата оценка за собственото Ви здраве. Ако го поставите на четвърта или пета позиция, това означава, че в момента съзнанието Ви не е заето от мисълта за тялото Ви и .....(физика) Ви здраве. Това значи, че сте в .....(доброта) форма. Когато хората мислят за болести обикновено го поставят напред в класацията си. Ако кафявият цвят е на първо място, това е знак за безпокойство и несигурност. Поставянето му напред показва, че сте ..... (нестабилност). Позицията на кафявия цвят на последно място може да означава, че не се грижите достатъчно за тялото си и дори, че не сте толкова здрав, колкото мислите.

СИВ

Сивият цвят е неутрален, той предствалява сливането на две ..... (контраст) и ..... (противоположност) мотивации. Сивият цвят на първа позиция означава, че в момента човек иска да се скрие от всичко, да го оставят на мира. Той не желае да се ангажира в никакви .....(група) дейности. Човек в такова състояние предпочита позицията на наблюдател пред тази на ..... (активност) участник в събитията. Хората, които отреждат последна позиция на сивия цвят имат желание да се ангажират с всякакви задачи, те са .....(ентузиазъм), понякога са ..... (нетърпение). Такива хора ще направят всичко възможно да постигнат целите си.

СИН

Синият цвят представлява спокойствие и честност. Хората, които го поставят на първо място, са ..... (чувство) и лесно раними. Такива хора имат нужда да контролират живота си и да бъдат удовлетворени от нещата, които правят. Те се стремят към .....(стабилност) ..... (без конфликт) отношения и предпочитат живот без усложнения и тревоги. За да го постигнат, те са готови да жертват другите си цели. Колкото по-назад в класацията е синьото, толкова по- ..... (неудовлетворение) се чувствате и толкова по-голяма нужда имате да прекъснете нишките, които Ви ограничават. Но в момента не сте достатъчно ..... (сила) да промените нещата и страдате мълчаливо.

ЧЕРЕН

Черното е отрицание на цветовете и означава “не”. Много рядко хората го поставят на първа позиция, което означава, че сте въставане срещу собствената си съдба. Черното на втора позиция означава, че сте ..... (готовност) да пожертвате всичко, за да постигнете настоящата си цел. Задната му позиция означава, че сте ..... (баланс) и контролирате живота си. Ако преди черното сте поставили жълто в ..... (пред) позиция, това означава, че имате решимост за промяна.

Задачи:

I. Опишете личностите характеристики свързани с един цвят по избор със свой думи. Подберете синоними на използваните изрази. Илюстрирайте описаните поведенчески нагласи с конкретни ситуации.

.....
 .....
 .....
 .....

.....
.....
.....

II. Избройте всички цветови термина, които знаете на български.

.....
.....
.....
.....

III. Има ли цветови термини на Вашия роден език, на които няма обозначения на български или обратно.

.....
.....
.....

IV. Съставете изречения с антонимите:

човек с розови очила (оптимист) –	черноглед човек (песимист)
имам зелена светлина (успявам)	на червено съм (губя)
не се предавам –	вдигам бяло знаме (предавам се)

1. ....
.....
2. ....
.....
3. ....
.....
4. ....
.....
5. ....
.....
6. ....
.....

V. Попълнете празните места с цветови термини:

1. Работата, с която се захванах, се провали. Показах се на .....
2. Дай ..... светлина на проекта ми.
3. Успехите на колегите ми ме карат да ..... от яд.

4. Идеята се появи в съзнанието му като ..... светлина.
5. Напоследък ме измъчват ..... мисли.
6. Трябва да се изправи лице в лице с проблемите си. Свали тези ..... очила.
7. Всеки трябва да има “ ..... пари за ..... дни”.
8. От студа бузите и бяха станали като ..... ябълки
9. Уморен съм, искам да изляза на .....
10. Искам да започна нещо ново, омръзна ми това ..... ежедневие.
11. Тя е цялата в ..... в знак на траур.
12. Не се предавай, не вдигай ..... знаме!

VI. Цветове, емоции и усещания

1. Кои цветове се включват в идиоми и се използват с метафорични значения във вашия език? Има ли съответствия с българските идиоматични изрази от предишното упражнение?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Съединете колонките (възможни са повече от един вариант):

почервениявам	от слънце,
изчервявам се	от студ,
почернявам	от горещина,
почерням се	от горещина,
позеленявам	от умора,
посинявам	от старост
пребледнявам	от болест
прежълтявам	от гняв,
побелявам	от мъка ,
	от страх,
	от срам,
	от яд,
	от завист

3. Поставете глагол от списъка на празните места: *изчервявам се, почерням, позеленява, презсълтявам, почервениявам, пребледнявам, почернявам*

1. В залата избухват спонтанни ръкопляскания, а на сцената тя се ..... като догат.
2. Видя я, преди да успее да се скрие, и тя почувства как ..... като рак от смущение.
3. Кожата му е мургава и неусетно ..... на слънце.
4. В последните минути от живота си му предложиха да се скрие, но той махна с ръка. Отмина убежището и каза: „Защо да ..... къщата ти!
5. Веднага ще разбереш щом ми прилошее — първо ..... и освен това не мога да си стоя на краката.
6. Като си мисли за неосъществените планове, направо ..... от яд!
7. Какво? — възкликвам и усещам как ..... от ужас.

ТВОЯТ ПЪТ В ЖИВОТА

(Превратностите на съдбата)

По идея на Adrian Doff & Christopher Jones
1994 *Language in use*, Cambridge University Press

1.

Ти си на 19 години. Завършил си училище във Варна и е лошо време да решиш по какъв път ще поемеш в живота. В училище криво – ляво се справяше с математиката. Пред хората казваш, че това ти е силата. Влияваш се също и от графичен дизайн.

Родителите ти поставят въпроса за издръжката ти. Те те съветват да се насочиш към икономика и да си вземеш хляба в ръце. Те са пенили косъма на дъбе, за да спестят пари за образованието ти.

Друга възможност е да учиш графичен дизайн в компютърна школа. Няма да имаш университетска диплома, но можеш да се захванеш с реклами.

Третата ти алтернатива е да започнеш работа в банка като използваваш

математическите си знания и умения. Това е единственият начин да започнеш да печелиш веднага и да се почувстваш като бял човек. Може и да отделиш нещо настрана, например за пътуване – да видиш свят.

Изправен си пред избор! Какво ще предприемеш?

кандидатстваш в университета

12

учиш дизайн

10

започваш работа в банка

18

2

Честито! Бъди имаш имаш диплома по икономика. Най-накрая

родителите ти са доволни от теб. Бъди можеш да си намериш добре платена работа и то с добри възможности за развитие. Майка ти мечтае да те види с елегантен скъп костюм и вратовръзка.

Изглежда, че всичко се подрежда добре, но ... на хоризонта изниква и нещо друго. Едно момиче. То е в Испания и пише, че евентуално може да ти намери някаква работа. Какво пък, защо да не си опиташ късмета. Можеш да зарежеш всичко и да заминеш в Испания при приятелката си.

започваш работа като икономист

11

Заминаваш за Испания

14

3 Харесва ти да работиш заедно с верен приятел. Живееш динамично и колегите са приятни хора.

Но се оказва, че да си дизайнер на играчки не е шега работа – конкуренцията на пазара не спи. Не те бива много в търговските преговори. Започваш да губиш. Свят ти се вие от непрекъснатите рискове.

А ето, че се отваря възможност за тиха и спокойна работа като счетоводител. Дали да не зарежеш детските играчки?

Оставаш в бизнеса с играчки 15

Ставаш счетоводител 24

4

След две години на гръцките острови като член на екипажа на яхтата, ти започваш да подозираш, че става нещо нередно. Забеляваш пътниците да си шушукат и да си разменят някакви пакетчета. А и заплатата ти всъщност е подозрително голяма. И да си го кажем направо – не съответства на работата, която правиш. Има нещо гнило в тая работа! Дали да не си обираш крушите?

Можеш да напуснеш яхтата и да се прибереш вкъщи. Може би не е късно да започнеш работа в социалния сектор?. Или, какво пък, поемаш риска и продължаваш да печелиш тлъсти суми на гръцките острови.

Оставаш на гръцките острови 23

Връщаш се вкъщи на социална работа 16

5

Прекарал си две добри години. Имал си две повишения в службата и вече печелиш добре, дори имаш възможност да влагаш парите си. Оказва се дори, че си уцелил момента за инвестиции. Спестяванията ти са набъбнали значително.

Но този живот те отегчава. Колко вълнуващо би било да зарежеш всичко и да се впуснеш в пътешествия. Можеш да си го позволиш. Защо пък не?

Средствата ти позволяват да направиш дори околосветско пътешествия. Как ли живеят хората по света?

Оставаш на работа в социалния сектор 13

Обикаляш света 17

6

Както беше спрял таксито на един сфетофар, видя на улицата мъж и жена да се карат: Жената пищеше: "Той ще ме убие!" и внезапно се вмъкна в колата ти.

Ами сега? Оказа се между шамарите и едвам се измъкна! А тя излезе много приятна жена. И то с възможности. Даде ти солиден бакшиш и ти поиска адреса.

Не след дълго в завещанието ѝ намериха следното “Оставам спестяванията си на шофьора на такси, който ми спаси живота”. Тази новина ти дойде като гръм от ясно небе.

Можеш да инвестираш спечеленото. Един приятел от детинство е започнал бизнес с детски играчки.

И други мисли ти минават през ум. Тези пари са ти паднали като от небето. Дали пък не си направиш едно околосветско пътешествие. Веднъж се живее! Така де!

Инвестираш в бизнес	3
Обикаляш света	17

7

Пристигах в София и дори намирах квартира. Оказва се обаче, че не е лесно да намериш прилична работа. Опитвах на няколко места за по няколко дни, но никъде не потръгва. Най-накрая се установявах като шофьор на такси. Е, не е кой знае какво, но няма да умреш от глад. Така няма да спечелиш бързо много пари, но все пак можеш да припечелваш.

Дали все пак да не помислиш за нещо друго. Сега работата в социалния сектор ти се струва къде, къде по-добра. Понякога е по-добре да направиш стъпка назад.

Оставаш в София като шофьор на такси	6
Връщаш се у дома на предишната си работа в социалния сектор	16

8

Внезапно компанията ти фалира. Ти си на улицата! Безработен. Никой няма нужда от тебе. Това ти подейства като гръм от ясно небе. Добре че все пак последните години бяха добри във финансово отношение и не си съвсем с празни ръце – имаш някакви спестявания. Но те бързо ще се стопят! Накъде да поемеш? Обратно вкъщи или ...? Четеш обявите за работа. Вниманието ти грабва едно съобщение във вестника – търсят хора за екипаж на яхта на гръцките острови. Боже мой! Тъкмо работа за теб!

Обратно <u>вкъщи</u> и отново работа в социалния сектор	16
Към гръцките острови	4

9

Собствената ти фирма за финансови консултации се оказва скъпо за поддържане и не особено печелившо предприятие. Няма наплив от желаещи да

получат твоите финансови съвети. Собственото ти финансово състояние чувствително се разклаца. Губиш пари и позиция.

Как ще реагираш, ако тъкмо сега - в този момент бившият ти шеф ти позвъни и ти предложи предишната работа? Хващаш се като удавник за сламка!

Приемаш веднага

5

Въобще не допускаш друга алтернатива. Намерил си душевен комфорт: не превиваш гръб пред началници, но караш старата си кола.

10

Прекара си екстра в курса по дизайн. Времето литна като миг. Ученето беше интересно, запозна се с нови хора. За съжаление това струваше доста на семейството ти. В днешно време не всеки може да си позволи да учи. Учебните материали са скъпи, а и приятният живот с приятели е свързан с харчове. Така че е парите започват да се превръщат в проблем.

Перспективите пред теб сега са две: Получил си предложение за прилична служба в известна рекламна агенция. Но приятелката ти работи в Испания и те кани да прекараш известно време с нея. Това не е за изпускане. Тя казва, че може и да ти намери някаква работа там. А плажовете нарича “неописуеми”. Решавай!

Работа в рекламата 19

Испания 14

11

Започваш да свикваш с работата на икономиста, но няма тръпка. надеждите ти за бърз напредък не се сбъдват. Все пак печелиш достатъчно да си купиш собствен апартамент и кола. В днешно време това не е без значение.

Но една неочаквана среща те изправя пред нова дилема: Твой стар познат ти разказва за работата си в рекламна агенция и споделя, че печели два пъти повече от теб. Там има нужда от човек като теб. Тази среща събужда младежките ти интерес към компютърната графика и рекламата. Тази работа може да те изстреля директно към върха. Може би е време за промяна ...

Оставаш на работа като икономист 16

Залавяш се с реклама 19

12

В университета не е лошо, въпреки че икономиката не е от най-вълнуващите дисциплини. А и колегите са едни сухари, а мацките не ги бива много. Живееш икономично, а и даваш частни уроци по математика на ученици.

Амбициозните родители дават мило и драго да изучат децата си. Така че не си съвсем беден студент.

Ако продължиш, можеш да получиш университетска диплома и можеш да мислиш за научна степен. Обаче все още мислиш за любимия си графичен дизайн, който ти лежи на сърцето/. Не е късно да се заемеш с това, за което имаш мерак.

Продължаваш да следваш	2
Прекъсваш следването си и се захващаш с дизайн	10

13

Съкращения в целия социален сектор! Оказваш се на улицата. Единственото утешение е солидното обещание. Какво пък! Отваряш нова страница в живота си!
 Можеш да вложиш парите. Твой познат започва малък бизнес с дизайн на детски играчка и те кани да се присъединиш. Дали не е рисковано? Времената са трудни за дребните предприятия. Човек никога не знае...
 Изглежда по-сигурно да вложиш парите в банка – бели пари за черни дни - и да станеш счетоводител. В това няма риск и можеш да изчакаш по-добри времена.

Счетоводител	24
Детски играчки	3

14

Прекара вълнуващи години в Испания: плажове, плуване, купони. Приятелите ти помогнаха да си намериш временна работа на половин ден в една компютърна фирма. Е, заплатата не беше нищо особено, но пък имаше време да разгледаш страната и да си поживееш, макар и със скромни средства.

Междувременно ти срещна човек, с когото си пасвате и дори склонен да останеш при него.

Но новите ти приятели заминават за САЩ и ти се иска да се присъединиш към тях. Това е шанс да видиш Новия свят.

Оставаш в Испания в плен на <u>любовта</u> и двамата живеете дълго и щастливо.	
Заминаваш за САЩ	20

15

Не успяваш да се справиш с конкуренцията. Започваш да губиш, направо излизаш на червено. Вече не се разбирате така добре с приятеля ти. Отношенията ви стават обтегнати. Нещата излизат от контрол.

Дали да не се оттеглиш и да я караш по-кратко, например да се захванеш със счетоводство? Жалко е, все пак си инвестирал толкова средства, а и време от живота си... Но нещо трябва да се направи.

Оставаш в бизнеса 21

Ставаш счетоводител 24

16

Работиш като икономист в социалния сектор и си доста стабилен. Не е зле. Но все още си на начална позиция. Не се придвижваш по йерархията нагоре и заплатата ти е замразена - не расте, както си очаквал. Все пак имаш една сигурна работа и може да си купиш нова кола тази година.

От друга страна ти омръзна да превиваш гръб пред началниците. Приятелите ти започват собствен бизнес – без началници, сами са си господари. Може би и ти би могъл ... Като финансов съветник например. Да не си по-долу от другите, я!

Оставаш в социалния сектор 5

Започваш свой бизнес 9

17

Дълго време си на колела, по вода или във въздуха. Дори се измори от пътуване. Какво ли не си видял вече – Тадж Махал, Ниагара, пигмеи, кенгуру в Австралия. . И през цялото време само харчиш, харчиш, харчиш като истински прахосник. Джобът ти се изпразва. Май е време да се връщаш вкъщи. Освен това не си вече чак толкова млад. Време ти е да се установиш някъде, да се задомиш.

Можеш да станеш счетоводител – стабилна работа - или да приемеш предложението на свой приятел. Той започва бизнес с детски играчки. Не звучи много сериозно, но защо пък не?

Ставаш счетоводител 24

Захващаш се с детски играчка 3

18

За последните години си животът ти е без сътресения. Имаш стабилна работа, оценяват качествата ти, но животът ти е скучен, нищо интересно не ти се случва.

Ако продължиш работа, можеш след време да се издигнеш и дори да станеш ръководител на отдела. Ще си обезпечен, но със сигурност няма да станеш милионер. Иде ти просто да се махнеш.

Накъде ще тръгнеш?

Към университета, за да получиш научна степен	12
Към курса по графичен дизайн	10

19

Това е тъкмо работа за теб. Ти имаш вродан талант за реклама и наистина харесваш хората, за които работиш. Чувстваш се като риба във вода. Направо страхотно. Компанията ти работи интензивно за реклама на напитки и приходите ти се умножават с новите поръчки Това се казва доходен бизнес. Уцелил си десятката.

Една единствена причина може да промени живота ти – приятелката ти е в Испания и пише, че ти дава последен шанс ... Не можеш да имаш всичко! От какво ще се откажеш?

Заминаваш за Испания	14
Оставаш в рекламата	8

20

Всичко вървеше чудесно, докато не се случи нещо неочаквано. Нападнаха те бандити и се наложи да откупиш свободата си. Едва спаси кожата.

Имаш възможност да заминеш за София, където може да намериш работа. В големия град все ще си намериш място. Говори се, че на Гръцките острови богати чужденци търсели хора за екипаж на яхтите си. Може би си струва да опиташ ... Ако не друго, ще си на море.

Заминаваш за Гръцките острови	4
Отиваш в София	7

21

Бива си те! Проектираш забавна игра със семейство динозаври, която става хит сред децата. Това се казва успех! Направо се избиват за твоите играчки. Продават се по цял свят. Изобразяват ги на фанелки, чаши, дори на чорапи. Предлагат ти да направят анимационен филм за тях. Ти си знаменитост и ... милионер.

23

Трабваше да се спасиш по-рано. По пътя всички ви арестуваха с обвинение за нелегална търговия със злато и скъпоценности. Добре все пак, че не е оръжие или наркотици. Присъдата е затвор и солена глоба. Ще кротуваш известно време на топло. Сигурно ще те пускат предсрочно за добро поведение. А до тогава имаш време да размишляваш. Може да излезе, че имаш дарба на писател или философ. Кой знае!

24

Е, счетоводството не е най-вълнуващото занимание, но пък е спокойно и сигурно, а и заплащането е разумно. В днешно време това не е без значение. По-добре нещо сигурно, отколкото да си счупиш врата в рисковани начинания. Постепенно се превръщаш в улегнал човек. Преставаш да търсиш нови възможности и всяка година увеличаваш спестяванията си и ... килограмите си.

Задача

Напишете разказ за Вашия път в живота или Вашата съдба в играта. Какво Ви се случи? Къде бяхте? С какви хора се срещнахте? Добавете подробности и украсете разказа.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Речник на разговорните и фразеологични изрази

1

дошло е време да... -	време е да...
по какъв път ще поемеш	с какво ще се занимаваш
криво – ляво	сравнително добре (горе-долу)
да си вземеш хляба в ръце	да се справяш сам във финансово отношение
цепя косъма на две	пестя пари, не харча
да се захванеш с...	да започнеш да работиш нещо
да видиш свят	да пътуваш по света
изправен си пред избор	трябва да избереш

2

най-накрая	в края на...
да се почувстваш като бял човек	да се почувстваш уважаван човек
на хоризонта изниква	появява се
да си опиташ късмета	да пробваш да направиш нещо

3

да зарежеш всичко	да оставиш това, което правиш в момента
не е шега работа	не е лесно
конкуренцията не спи	конкуренцията е активна
не те бива много в ...	не си много добър в правене на нещо
свят ти се вие	чувстваш се нестабилен, стресиран
отваря се възможност	има нова добра възможност

4

и да си го кажем направо	да бъдем честни
има нещо гнило	става нещо нередно , нещо не е както трябва
да си обираш крушите	да напусна това място
поемаш риска	рисуваш
тлъсти суми	много пари

5

уцелил си момента за...	избрал си подходящ момент за...
спестяванията ти са набъбнали	парите в банката са се увеличили
можеш да си го позволиш	имаш финансова възможност да го направиш
защо пък не?	защо не?
средствата ти позволяват	имаш достатъчно пари

6

оказа се между шамарите	между две спореци страни
а тя излезе...	тя се оказа...
не след дълго	след кратко време
като гръм от ясно небе	неочаквано

7

не потръгва	не започва добре
не е кой знае какво	не е много добре
можеш да припечелваш	печеля малко пари

къде, къде по-добра. 8	много по-добра
ти си на улицата като гръм от ясно небе парите ще се стопят накъде да поемеш? Боже мой!	безработен си внезапно, неочаквано парите ще свършат какво да правиш оттук нататък? Господи!
9	
няма наплив от тъкмо сега хващаш се като удавник за сламка превиваш гръб	няма много хора в този момент приемаш спасителната идея работиш много, подчиняваш се
10	
прекарва си екстра времето литна като миг в днешно време не всеки може да си позволи да не е за изпускане	забавлява се времето мина много бързо днес, сега не всеки има възможност да много е хубаво
11	
няма тръпка в днешно време не е без значение изправя пред нова дилема време е за промяна да те изстреля директно към върха	не е интересно, не те вълнува сега, в наше време важно е има нов въпрос пред тебе трябва да направиш промяна път към успеха
12	
не ги бива дават мило и драго лежи ти на сърцето имаш мерак	не са привлекателни давам много пари за нещо харесваш имаш желание
13	
оказваш се на улицата какво пък отваряш нова страница по-добри времена	безработен си не е толкова страшно започваш нещо ново по-благоприятни условия
14	
на половин ден не беше нищо особено да си поживееш иска ти се	работа на непълнен работен ден не е добра да се чувстваш свободен и да правиш каквото искаш имаш желание
15	
да я караш по-кратко отношенията ви стават обтегнати нештата излизат от контрол	да си по-скромен, да не се целиш много високо не се разбирате много добре губиш самообладание, не се владееш,

дали да не...

по-добре е да...

16

заплатата ти е замразена

заплатата не се увеличава

да превиваш гръб пред началници

да се подчиняваш

сами са си господари

нямат началници

да не си по-долу от другите

ти също можеш и трябва да го докажеш

17

на колела си

пътуваш много

по вода си

пътуваш с кораби

какво ли не

много различни неща

джобът ти се изпразва

нямаш пари

май

изглежда, (май-май)

да се задомиш

да се ожениш и да имаш дом

18

без сътресения

нямаш проблеми, стабилен си

иде ти да ...

искаш да ... (направиш нещо)

накъде ще тръгнеш?

какво ще избереш?

19

като риба във вода

на мястото си, добре се чувстваш

направо страхотно

наистина много добре

уцелил си десетката

имаш късмет

20

едва спаси кожата

едва остана жив

търсели хора за...

набират работници за ... (определена работа)

ако не друго,

ако работата няма други предимства

струва си

добре ще е

21

бива си те

справяш се добре

това се казва успех

истински успех

направо се избиват за...

търсят се много

23

добре все пак е

единственото хубаво нещо е

солена глоба.

голяма глоба

на топло

в затвора

може да излезе, че...

може да се окаже, че...

24

днешно време

наши дни, във времето, в което живеем

не е без значение

важно е

да си счупиш врата

да рискуваш и да ти се случи нещо лошо

Словообразуване

Словообразуването е междинна дисциплина между лексикологията и морфологията. (Ницолова 2008: 24). Словообразуването изследва как от първични думи се образуват нови производни думи. Основните начини за словообразуване са²³ с **префикс (представка):** *нея* + *префикс за* > *за нея* или **суфикс (наставка):** *вода* + *суфикс ен* > *воден*.

Ще илюстрираме основни словообразователни модели по частите на речта. Ще представим накратко значението и представянето им в езика по данни на *Обратен речник на българския език 2011* БАН, както и акцентната им характеристика.

Словообразуване при съществителните

Образуването на имена с помощта на префикси е по-рядко в сравнение с глаголите. Префиксите (които съответстват на предлози по значение) се прибавят към производната дума, променят значението, но не и частта на речта. Сред активните български префикси са *без-*, *съ-*, *под-*, *на-*: *безветрие*, *съвременник*, *подгрупа*, *наръчник*, а сред заетите: *вице*, *де(з)-*, *ре-*, *суб*: *вицепрезидент*, *реорганизация*, *субтропик* и др.²⁴

Някои съществителни са образувани от префиксни глаголи без суфикси: *вход*, *изход*, *внос*, *износ*, *запис*. Ударението им е на префикса.

Най-продуктивен начин за образуване на имена е чрез суфикси. Значенията на суфиксите могат да се опишат като елементи на действена ситуация: субект на действието, обект, резултат, инструмент, място и време. **Схемата на действието** е понятие в когнитивната психология. Тя описва структурата на психичния образ и има отношение както към синтаксиса, морфологията, така и към словообразуването. През 70-те години на миналия век Чарлз Филмор²⁵ развива т.нар. *фрейм* – семантика.. Значението на думата, според него извиква в съзнанието цялостна *сцена*, за да активизира определен неин аспект. Извън фрейма не може да се обясни значението на отделната дума. Например съществителното *продавач* се мисли като субект на действието *търгувам*, в което участват също *купувач* - за кого е предназначено действието, *стока* - обект на действието, *магазин* - място на действието, както и *инструменти* на действието като *пари*, *цена*, *сделка*, *оферта*.

Идеята за когнитивната схема се използва в сферата на словообразуването. Оказва се, че на определени компоненти в схемата съответстват

²³ Тук няма да разглеждаме други процеси като *конверсия* - преход на думата към друг клас без афикси: *слепият* (човек) и *композиция* - съединяване на основи: *главоболие*.

²⁴ Виж Бояджиев 1999

²⁵ Чарлз Филмор (Charls Fillmore 1929 -) е американски лингвист, автор на фрейм семантиката и основоположник на компютърния проект FrameNet, разработван в Бъркли. Идеята на Филмор има корени в древноиндийската граматика на Панини от V век пр. Хр.

словообразователни модели и конкретни афикси. Например типичен афикс за субект на действието е *-ач*, за инструмент: *-ло*, *-лка*, *-ник*, за резултат – *-ба*, за място на действието *-ище*, *-(л)ня*, *-ница*, а за признак *-ина*, *-ота*, *отия*. Да вземем за пример един основен процес – *готвя*. Субект на действието е *готвач*, резултатът – *гозба* или *чорба*, инструментите са *стъргалo*, *бъркалка*, *хладилник*, а мястото – *огнище*, *кухня* или *магерница*. Освен това действието или резултата може да се характеризира с общ признак – *бързина*, *лютивина* или *горчивина*, а също *вкуснотия*²⁶.

Видовете словообразователни модели могат да се разделят според това какво означава думата в рамките на общата схема на действието. Разграничават се следните основни словообразователни модели при съществителните имена:

1. Субект на действието, образувани от глаголи (*agentis*)
2. Субект на действието, образувани от имена (*actoris*)
3. Инструмент на действието, образувани от преходни глаголи (*instrumenti*).
4. Обект и резултат (*patientis*)
5. Място на действието (*loci*)
6. Носител на признак (*attributiva*)
7. Признак без конкретен носител (*essendi*)
8. Действие (*actionis*)

Ще представим накратко значението и акцентната характеристика на суфиксите, характерни за всеки от словообразователните модели при съществителните имена:

1. **Субект на действието, най-често лица (*agentis*).** Образуват се от глаголи и следните наставки:

-а́ч/-я́ч (над 230²⁷) означава професия - *готва́ч*, *чиста́ч*, *паза́ч*, *мия́ч*, *продава́ч*, временна дейност *-посреща́ч* или склонност (по-често негативна)– *използва́ч*.

Образува се от глаголи в несвършен вид. Винаги е акцентуван:

-е́ц, -иве́ц, -аве́ц: (общо 630²⁸) означава способност или склонност. Суфиксът е акцентуван: *певе́ц*, *плуве́ц*, *лове́ц*.

-ник (общо 700²⁹). Означава длъжност – *рабо́тник*, *отгово́рник*. Предимно неакцентуван. Женски род се образува на *-ничка*: *работничка*.

²⁶ Тази закономерност не е строга: има изключения и синонимия на суфиксите

²⁷ Заедно с имена, означаващи инструменти.

²⁸ Общо с деадективните имена, назоваващи носители на признаци като *хубаве́ц* и неакцентуваните национални и селищни наименования: *софия́нец*, *варне́нец*

²⁹ Общо с образуваниите от имена субекти на действието като *помо́щник* и място на действието като *багаж́ник*. Суфиксът *-ник* участва и в други модели и може да означава също склонност - *трезвене́к* *нещастник* или прибори *чайник*, *скицник*.

-**тел** (450). Означава професии – *строител*, актуална позиция – *родител*, *победител*, *избира́тел*, *ръководител*, *жител*, склонност – *мечтател*, и рядко инструмент – *удължител*, *нагревател*. Свързва се с аористни основи: *писа́тел*. Ударението е на предпоследната сричка върху гласните –*а* или *и*.

-**тор** (общо 370). Свързва се със заети глаголи на –*ира*: *инвести́ра* – *инвести́тор*, означава предимно лица: *дире́ктор*, *компози́тор*. Ударението е на предпоследната сричка.

Суфиксите *-тел*, *-тор* не образуват негативни названия.

-**ьор** (92) се свързва със заети глаголи на –*ира* след отстраняване на глаголният суфикс: *контроли́ра* – *контрольо́р*. Суфиксът е акцентуван: *фризьо́р*, *танцьо́р*, *актьо́р*, *шофьо́р*.

-**ант** (108)/ -**ент** (120) са акцентувани латински суфикси, които се свързват с глаголи на –*ира* и –*ува*: *емигри́ра* – *емигра́нт*, *практику́ва* – *практика́нт*. Означават предимно лица: *президе́нт*, *асисте́нт*, *дириге́нт*, но и нелица: *талант*, *рестора́нт*, *вариант*.

2. **Субект** на действието, образувани от имена (*actoris*). Разликата с предишните е, че самото действие не е назовано, а основата съдържа име на обект, към който е насочено действието: *хляб* – *хлеба́р*.

-**ар** (360). Суфиксът носи ударение: *врата́р*, *риба́р*, *банича́р*, с изключение на *лека́р*, *писа́р*, *аптека́р*.

-**ник** не е акцентуван. Имената означават професии или дейности на лица: *помощник*, *съветник*, *фокусник*, *монта́жник*, *защитник*.

-**ист** (500) е зает суфикс, винаги акцентуван. Имената означават : принадлежност към група: *курсис́т*, *икономи́ст*, *прави́ст*, учение: *будис́т*, *комуни́ст* или склонност: *оптимис́т*, *идеали́ст*, *тури́ст*

-**джия** (100) е зает от турски език, но се свързва и с домашни думи. Означава и стари дейности: *механджия*, и нови: *тапетаджия*. Характерен е за разговорния стил. Предимно акцентуван: *бояджия*, *шегаджия*, освен при *пощаджия*, *гратисчия* и други.

-**чия**: (30) след *-н*, *-т*, *-к*. *кебапчия*, *майтапчия*, *бюфетчия*, *боклучкия*.

3. **Инструмент** на действието (*instrumenti*). Образувани са предимно с **преходни** глаголи.

-**ач**/-**яч** (над 225 общо, отворена група за технически названия): *бръсна́ч*, *брояч*. Суфиксът за ж.р. е по-продуктивен: *отвара́чка*, *самобръсна́чка*. Винаги акцентувани.

-**ка** (много разпространен и не е специфичен за инструменти): *сви́рка*, *покри́вка*.

-**лник** (10) Ударението е на предпоследната сричка: *хлади́лник*, *буди́лник*, *свети́лник*

-**ло** (160). Повечето са без ударение: *червѝло, мастѝло, летѝло*, но има и акцентувани: *таблѝо, леглѝо*

-**лка**: (80). Ударението е на предпоследната сричка: *седѝлка, химика̀лка, писа̀лка, острѝлка, запѝлка*.

-**тор** (общо 370³⁰) Ударението е на предпоследната сричка. *аккумуля̀тор, епила̀тор, перфѝра̀тор*.

4. **Обект и резултат на действие (patientis)), образувани от глаголи.**

-**(н)ие**. Ударението е на сричката преди суфикса: *извѝстие, съчинѝние, назвѝание*.

-**ба́** (21). Може да означава и действие. В повечето случай суфиксът е неакцентуван: *го̀зба, изло̀жба*, но се среща и под ударение: *творба̀, молба̀*.

-**ка** е разпространен суфикс и с други значения, без ударение: *белѝжка, обвѝвка*.

-**ѝж** (40 общо) означава и действие, акцентуван: *пълнѝж, чертѝж*

Непродуктивни:

-**иво**: *горѝво, четѝво, печѝво*,

-**ък**: *подарѝк*

Имена на обекти и резултати от действия се образуват и **без**

словообразователен формант с ударение на префикса: *по̀дпис, на̀дпис, о̀твор, подгѝв, ра̀зказ* или от женски род с окончание *-а*: *препорѝка, запла̀та, украсѝа, награ̀да*

5. **Място на действие (loci).** Образуват от глаголи и съществителни:

-**ище** (120). Обикновено е неакцентуван: *жѝлище, учѝлище, стѝлбище*, но в някои случаи ударението е на *-и-* *огнѝще, игрѝще, летѝще*,

-**лня** (25). Ударението е на предпоследната сричка: *чака̀лня, чита̀лня, спа̀лня, перѝлня*

-**ница** (30). Предимно неакцентуван: *бо̀лница, хлеба̀рница, книжа̀рница* с изключение на *солнѝца, захарнѝца, воденѝца*.

- **ник**: *бага̀жник, чай̀ник, су̀пник*.

-**ция** (означава и действие и резултат) *дирек̀ция*

Непродуктивни:

-**ина** (близък до атрибутивния модел): *до̀лина*

-**ство-** означава институция, определено от професията на работещите: *кмет̀ство, министр̀ство*

6. **Носител на признак (attributiva).** Образувани са главно от прилагателни и съществителни имена:

-**ѝк** (14). Повечето имена са негативни и пренебрежителни: *слаба̀к, тъ̀пѝк, проста̀к, дебе́ла̀к* и няколко националности: *ру̀сна̀к, бо̀шна̀к, пома̀к, слова̀к*

³⁰ Има омонимия с названия на лица – субекти на действието като *дирек̀тор*.

-як (11).³¹ Означава постоянна връзка: *земляк, моряк, южняк* или качество: *добряк, веселяк, здравеняк, загубеняк*. Суфиксът е акцентуван с единствено изключение *просяк*.

-ин³². Имената означават произход и националност *турчин, евреин хърватин, врачанин, датчанин, арабин* и склонности (предимно негативни) *тиранин, вандалин*. Извън общия пенултимен модел е само *българин*.

-анин/-чанин: обикновено ударението е на предпоследната сричка: *англичанин, пловдивчанин, парижанин, родопчанин*, но има изключения: *циганин, гражданин, гостенин*.

-ец,/-нец: (има и агентивно значение) означава произход и националност, *японец, европейец, софиянец* или качество: *старец, щастливец, интелектуалец* (гласната –е-изпада в мн.ч.). Ударението е на предпоследната сричката с изключение на *чужденец, хубавец* и на третата от края при *габровец, търновец, варненец, русенец*

-ик/-ник: означават професионални сфери: *химик, историк* и качества: *умник, невротик* и склонности *алкохолик, егоцентрик*. Ударението е на края.

Непродуктивен суфикс е *-ан* (с негативно значение): *мързелан*

7. Признак без конкретен носител (*essendi*) означава абстрактно качество.

Образуват се предимно от прилагателни и съществителни имена и суфиксите:

-ина (24). Образуват се от качествени прилагателни, винаги с ударение на края: *бързина, ширина, здравина, светлина*.

-щина (85). Емоционално оцветени с ударение на третата или четвъртата сричка от края: *българщина, детинщина, свинщина*.

-ота (30). Образуват се от качествени прилагателни, винаги с ударение на края: *красота, доброта, топлиота, срамота, самота*.

-отия (22). По-експресивни в негативния полюс: *скъпотия, мръсотия, простотия, глезотия, бъркотия*,

-ост: (над 2500 + -ност). Отворено множество с ударение на предпоследната сричка: *младост* с изключение на *писменост, даденост, показност, изразност* (образувани от глаголи). При членуване ударението се измества върху членната морфема.

-ест (5): *болест, прелест, доблест*

-ство (900) освен качества като *постоянство*, означават и абстрактни категории: *чувство, изкуство*, събирателни имена- *студентство*, място - *кметство*,

³¹ Има омонимия със събирателни имена на-ак: *хресталак, гъсталак, малинак, трънак* и на-як: *треволяк, прахоляк, мравуняк, жабурняк*

³² Омонимия с имена на вещества: *витамин, бензин, кофеин, адреналин, морфин*. Някои имена имат вариант без суфикса –ин: *тиран* и *тиранин*

занятие – *сладка̀рство*. Ударението е на предпоследната сричка и по-рядко на третата от края: *ка̀чество, жи́телство, прия̀телство*.

-и́зъм (500). образува названия на направления: *куби́зъм*, от лични имена: *буди́зъм, марксист́зъм*, проява или склонност: *оптимизи́зъм, песимизи́зъм*. Ударението е само на предпоследната сричка.

Други суфикси от ж.р. са

–*ика*: *педаго̀гика*,

–*у̀ра* –*архитекту̀ра*.

8. Съществителни имена, които означават **действие** (*actionis*) се образуват от глаголи и суфиксите:

-ба: (20). Повечето са с ударение на предпоследната сричка: *слу̀жба, прода̀жба, изло̀жба* а някои на последната: *молба̀, стрелба̀, творба̀*.

-е́ж: (40). Акцентуван суфикс: *стро̀еж, пъ̀лнеж, черт̀еж*.

-ка е разпространен суфикс и с други значения, без ударение: *дикто̀вка, спра̀вка*.

-ница (10)³³ не носи ударение: *крѝеница, го̀неница, тупаница, караница*, (разговорни)

-ция (700 общо). Означава действие, резултат или място: *медита̀ция, изо̀ляция*

-не (160). Означава процес. Свързва се с глаголи от несвършен вид. Ударението е на третата сричка от края: *пи́ене, я́дене, чи́стене, рису̀ване, пъту̀ване*, с изключение на *пран̀е, спан̀е, дра̀не*.

-ние: (750). Означава предимно резултат. Свързва се с глаголи от свършен вид и ударението е на третата сричка от края без изключения: *движѐние, мълча̀ние, сравнѐние, извин̀ение*,

Суфиксите **-не** и **-ние** означават действие и резултат от действие. Разликата между тях е във вида на глаголната основа: **-не** се свързва с аористна основа от несвършен вид: *събира̀не*, а **-ние** – със свършен вид: *събра̀ние*. Съществителни на **-не** означават процес, тези на **-ние** по-често резултат от действие. Образуват се двойки, които се различават като процес и резултат:

<i>решавам</i>	<i>реша</i>	<i>решаване</i>	<i>решение</i>
<i>разписвах</i>	<i>разписах</i>	<i>разписване</i>	<i>разписане</i>
<i>събирах</i>	<i>събрах</i>	<i>събиране</i>	<i>събрание</i>
<i>прилагах</i>	<i>приложих</i>	<i>прилагане</i>	<i>приложение</i>
<i>сравнявах</i>	<i>сравних</i>	<i>сравняване</i>	<i>сравнение</i>

Непроизводни наставки за названия на действия са:

–*от*: *шѐпот, тро̀пот, пукот*

–*тва*: *клѐтва, жѐртва, молѝтва*

–*н*: *о̀ран, про̀дан, тъ̀кан*

³³ Същият суфикс образува и имената за място: *работилница*.

-ък: *крясък, писък, тласък*

Суфикси, които променят само граматическото значение (модификационни) са суфиксите за женски род, събирателно значение, умалителните и увеличителните.

Названия за жени се образуват с наставка *-ка*, която се добавя към имената от мъжки род след суфикса или след отстраняване на суфикса:

А. към суфикса за мъжки род

<i>лекар</i>	<i>лекарка,</i>
<i>готвач</i>	<i>готвачка</i>
<i>учител</i>	<i>учителка</i>
<i>спортист</i>	<i>спортистка</i>
<i>студент</i>	<i>студентка</i>
<i>докторант</i>	<i>докторантка</i>
<i>танцьор</i>	<i>танцьорка</i>

При суфикси на *-к* има редувания: *историк* - *историчка*, *глупак* - *глупачка*

Б. след отстраняване на суфикса (*-ец*, *-ин*) за мъжки род:

<i>японец</i>	<i>японка</i>
<i>българин</i>	<i>българка</i>

Непродуктивни наставки за женски род са

<i>-и́ня</i> : <i>роб</i>	<i>робиня,</i>
<i>-и́ца</i> : <i>краса́вец</i>	<i>краса́вица.</i>

Суфикси със събирателно значение са:

-(н)а́к: главно за растения: *малина́к, храска́лак*

-ство за група лица: *славя́нство*

-а́ж за количествен признак: *киломе́траж*

Умалителни суфикси (деминутивните) са:

За трите рода: *-че* *брат* *братче*, *дърво-дървче*, *сестра* – *сестриче*

За мъжки род: *-ец* *град* – *граде́ц*

-е *ключ* *ключе́*

За женски род: *-ка* *градина* – *градинка*

-и́ца *глава* – *глави́ца*

-чи́ца *сол* *солчи́ца*

-ичка *вода* *води́чка*

За среден род: *-це* *село* *селце́*

-енце *момчeмомчeнце*

Умалителни суфикси (деминутивни)		
мъжки род	женски род	среден род
-че		
<i>брат братче</i> <i>дръво-дръвче</i>	<i>сестра – сестриче</i>	<i>дърво-</i>
-ец град – граде́ц -е ключ ключе́	-ка градина – градинка -ица глава – главíца -чица сол солчíца -ичка вода водíчка	-це село селце́ -енце момчeмомчeнце́

Увеличителни (аугментативни) суфикси са *-ище* за трите рода: *мъжище*, *женище*, *детище* и непродуктивната *-ага* само за мъжки род: *мъжага*.

Таблица на продуктивните наставки за образуване на съществителни имена

Значение	Образуване от	Суфикси	Примери
Субект на действието (agentis)	глаголи	-ач -ец -ник -тел -тор -бор -ант/-ент	готва ^ч пече ^ц замест ^{ник} строи ^{тел} дирек ^{тор} контрол ^{ьор} емигран ^т /асистен ^т
Субект на действието (actoris)	имена	-ар: -ник: -ист: -джия/чия	банича ^р помощ ^{ник} спорт ^{ист} шегадж ^{ия} , кебап ^{чия}
Инструмент на действието (instrumenti)	преходни глаголи	-ач/ка: -ник: -лка: -ло -атор:	отвара ^{чка} будил ^{ник} бърка ^{лка} крило ^{ло} перфора ^{тор}
Обект и резултат (patientis)	имена и глаголи	-ие: -ба: -ка: -еж	извест ^{ие} творба ^{ба} дръжка ^{ка} чертеж ^ж
Място на действие (loci)	имена и глаголи	-ище: -лня: -ница: -ция	училище, игрище чита ^{лня} книжар ^{ница} дирек ^{ция}
Носител на признак (attributiva)	имена	-ак,-як: -ин/-анин: -ец -ик:	дебела ^к , руснак, добра ^к българин, англичанин старец, европеец умник, палавник
Признак без носител (essendi)	прилагателни	-ина ^к -ота ^к -ост/-ест -ство -изъм -отия	бързина ^к красота ^к младост, болест добросъседство буди ^к зъм скъпоти ^к я
Действие (actionis)	глаголи	-не: -ние: -ба: -ка: -ница -еж	писа ^{не} упражне ^{ние} стрелба ^{ба} справка ^{ка} криеница стро ^{еж}

Сборна таблица на суфиксите при съществителните имена

Субект от глаголи	Субект от същ.	Инструмент	Обект или резултат	Място	признак	признак	Действие
готвач	баничар	Отварач/ка	известие	игрище	дебелак,	бързина	писане
певец	монтажник	будилник	молба	читалня	добряк	красота	окончание
заместник	спортист	бъркалка	дръжка	книжарница	българин,	скъпотия	молба
строител	шегаджия,	крило	чертеж		англичанин	младост,	справка
контрольор	кебапчия	перфоратор			европеец	болест	криеница
емигрант,					умник	съседство	
асистент						будизъм	

Упражнения по словообразуване на съществителни имена³⁴

I. Свържете съществителните с описателните им значения
ходя

1. вход	място, през което се преминава през планина
2. изход	развитие, подем
3. доход	принадлежност към група, народност
4. разход	преместване от едно място на друго
5. преход	пари, които се плащат
6. проход	получени пари
7. възход	място, откъдето се излиза
8. произход	място, откъдето се влиза

говоря

1. говорене	таен съюз срещу човек или група
2. говорител	диалог
3. говорилня	човек, който представя позицията на групата
4. разговор	неорганизирано, безцелно говорене
5. договор	реплика на въпрос
6. изговор	произнасяне
7. отговор	процес на пораждаване на реч
8. заговор	текст, който фиксира правата и задълженията на две страни на обща дейност

пиша (писах)

1. писмо	човек, който пише разкази, романи
2. писател	бюро
3. писалище	отбелязване на хартия или електронен носител
4. писалка	система за запис (азбука, пиктография)
5. писменост	процесът на запис
6. писане	текст
7. писание	средство за писане с мастило
8. запис	писмено съобщение

II. Образувайте максимален брой съществителни от глаголите:

1. *уча* : .....
2. *живея* : .....

³⁴ Някои от примерите са от Българския корпус Браун <http://search.dcl.bas.bg/>

3. казвам : .....
4. работя .....
5. отварям : .....
6. нося : .....

III. Заместете подчертаните изрази с една дума – съществително име тип *agentis* – субект на действието, обикновено лице, образувано от глагол и суфикси –*тел, -ач/-ачка, -ец, -ник/ -ничка, -ьор, -ант*.

Модел: Познаваш ли жената, която продава ..... в магазина?
 Познаваш ли **продавачката** в магазина?

1. За посоката към гарата питай някой човек, който минава ..... по улицата.
2. Ела да те запозная с момчето, което има рожден ден ..... !
3. Виждаш ли човека, който плува ..... навътре в морето, това е баща ми.
4. Да извикаме ли вече момчето, което сервира ..... в кафенето?
5. Хората, които живеят в София ..... са над един милион.
6. Нужен ни е специалист, който да ни консултира ..... по въпросите на техническото изпълнение на проекта.

IV. Добавете съществителни имена тип *actoris* – субект на действието, образувани от имена с афиксите: -ар, -ист, -джия, -чия.

Модел: Ако можеш да правиш баница, стани **баничар**.

1. Ако искаш да си щастлив, обработвай градина (Волтер), стани .....
2. Етърът край Габрово е център на традиционни български занаяти като металообработване, текстил, кожа и на хората, които ги практикуват - .....
3. Ако допуснеш двойка в училище, ще те наричат .....
4. Вратата на футболния отбор Левски се пази от млад .....
5. Той обича да прави шеги, голям ..... е.
6. Момчето рисува хубави карикатури, има талант на .....
7. Днес няма писма, нито вестници, никаква поща, не е ли идвал .....
8. Трябва да завършиш фармация, за да работиш в аптека и да станеш .....

V. Образувайте съществителни имена от словообразователен тип субект на действието със суфикси: -ист, -джия, -ец, -ник, -тел, -ант от глаголите и имената в скоби

1. Италианските вестници наричат ..... (пея) Борис Христов–„гласът на века“.
2. В срещата взеха участие, ... (замествам) министрите на образованието.
3. Дедал е легендарен ..... (строя) и художник, построил лабиринта за чудовището Минотавър на остров Крит.
4. Писателят - ..... (емигрирам) в Париж неведнъж се бе сблъсквал с високомерието на хората.
5. Той е голям ..... (майтап) и интересен събеседник, затова е желан гост от всеки.
6. Димитър Димов се утвърждава като ..... (роман) с творбата си *Осъдени души*.

VI. Попълнете с имена, образувани от подчертаната дума:

(шахматист, актриса, певица, , цигулар, тенисистки, скулптор, музикант, актьор, кларинетист, рекордьор, футболист)

Българската Алея на Славата е създадена да отдаде уважение и внимание на българите, които са постигнали успех за развитието на обществения живот, науката, изкуството, културата и спорта и са прославили България по света. Сред звездите са:

1.		Христо Стоичков е шампион по най-популярния спорт – <u>футбола</u> на България и на Испания, носител на наградата <i>Златната топка</i> . Той е .....
2.		Валя Балканска <u>пее</u> родопски песни и прославя страната ни не само по света, но и в космоса. Нейната песен <i>Излез е Делю хайдутин</i> е включена в Златната плоча, изпратена в космоса с космическите кораби <i>Вояджър</i> . Тя е народна .....
3.		Иво Папазов свири на <u>кларинет</u> на едни от най-големите световни сцени и фестивали и печели много награди. Той е .....

4.		Васко Василев е дете-чудо на <u>цигулката</u> . Той започва да свири на четири години и прославя страната ни на конкурси за цигулка в света. Той е известен .....
5.		Магдалена , Катерина и Мануела Малееви са три сестри. Те играят <u>тенис</u> и и трите са в първата десетка на световната ранглиста по тенис. Те са .....
6.		Вежди Рашидов е направил десетки изложби по цял свят и получил много международни награди. Негови <u>скулптури</u> се намират в националните галерии и музеи в Москва, Кьолн, Париж, Япония. Той е .....
7.		Теодосий Спасов е създал нов музикален жанр,който съчетава фолклор с джаз, поп и класическа европейска <u>музика</u> . Той е талантлив български .....
8.		Георги Калоянчев и Стоянка Мутафова, са сред основателите на Сатиричния театър и <u>актьорското</u> изкуство. Имат незабравими роли в игрални филма и са повече от 50 години на театралната сцена. Те са ..... И .....
9.		Стефка Костадинова прави световен <u>рекорд</u> на високия скок. Постижението ѝ е 209 см. Тя е световен ..... на висок скок.
10.		Веселин Топалов е гросмайстор и световен шампион по <u>шахмат</u> . Той е най-силният български .....

VII. Добавете съществителни имена, които означават инструменти, образувани с подчертаните думи и наставки –ло, -лка, -тор.

1. Моливът ти не е остър, трябва ти .....
2. С какво да си разбъркам захарта в чая, имате ли .....
3. Моля, предайте билета до ..... да го перфорират.
4. Ябълките за щрудела се стържат, вземи .....
5. Отвори бутилката, ето ти .....
6. През миналия век селяните са орали земята с дървено .....
7. Не можеш да седиш на кон и да яздиш без .....
8. Марките се лепят на плика с .....
9. Баница се точи с .....

VIII. Добавете съществителни, които означават място на действие (loci), образувани с подчертаните думи и наставки: -ище, -лня, -нища.

1. Мястото, на което се кръстосват улиците е .....
2. Къде децата играят футбол, къде има .....
3. На гарата има място за чакане - .....
4. Книги се продават в ....., а се печатат в .....
5. Трябва ни съд за сол и захар - ..... и .....
6. Къде предпочиташ да четеш – вкъщи или в ..... в библиотеката.

IX. -не или –ние

Подчертайте правилната форма на съществителните в скоби:

Нестинарство

Нестинарството е древен езически обичай на християнска почва. Свързва се с пролетните огньовете и (честването, честванието) на Св. Константин и Елена на 21. май. Обичаят е запазен в някои села на югоизточна България: Бродилово, Кости и Българи. Празникът се свързва с (палене, паление) на огън. Жаравата му се оформя като кръг и в него е кулминацията – танцът на нестинарите. Те влизат боси в огъня и държат над главата си икона на Св. Константин и Елена. (Ходенето, ходението) на нестинарите в огъня е с малки стъпки и цяло стъпало. Как е възможно? Според някои психическото (състоене, състояние) ги прави нечувствителни към болката. Кожата на краката им остава без следа от (изгаряне, изгорение). Танцът в огъня се прави за здраве, плодородие и (очистване, очистение) от грехове.

Словообразуване при прилагателните имена

Видове прилагателните

Качествени прилагателни ³⁵	Относителни прилагателни ³⁶ (Винаги производни)
Значение	
<ul style="list-style-type: none"> • размер: <i>голям-малък, висок-къс</i> • цвят: <i>червен, жълт, син</i> • вкус: <i>горчив, сладък, кисел</i> • физически свойства: <i>здрав</i> • психически качества: 	<ul style="list-style-type: none"> • материал: <i>златен, железен</i> • място: <i>морски, софийски</i> • време: <i>зимен</i> • принадлежност: <i>бащин, братов</i> • предназначение: <i>превозен</i>
Парадигма	
<ul style="list-style-type: none"> - степенуват се: <i>по-добър, най-добър</i> - образуват производни форми: <i>добричък</i> - образуват наречия: <i>добре</i> - образуват съществителни: <i>доброта</i> - имат антоними: <i>добър - лош</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - не се степенуват (~~но-дървен~~) - не образуват производни форми - не образуват наречия - не образуват съществителни - нямат антоними
Образуване	
<p>-с префикси: <i>предоволен, свръхсекретен, супермодерен, ултраляв, недвижсим, аморален, антивоенен, противозаконен</i></p> <p>-със суфикси:</p> <ul style="list-style-type: none"> • от съществителни: <i>грешен, дъждовен</i> <i>грижлив, мързелив</i> <i>мустакат, дяволит</i> <i>мускулест, хълмист</i> • от прилаг: <i>болнав, червеникав, слабичък</i> • от наречия: <i>вчерашен</i> • от предлози: <i>преден,</i> • от числителни: <i>хиляден</i> • от глаголи: <i>мълчалив, игрален</i> <p>-ичен: <i>практична жена</i> <i>икономична машина</i></p>	<p>-</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>дървен,</i> • <i>дъбов, чичов, бабин,</i> • <i>учителски,</i> • <i>заешни, овчи</i> <p>-ически: <i>практическа задача,</i> <i>икономическа политика</i></p>

³⁵ Означават атрибутивен признак, който е характерен за носителя: *спокоен, опашат.*

³⁶ Изразяват неспецифична връзка: темпорална: *зимен*, локална: *горски*

Качествени прилагателни

-ав (200). Обикновено не е акцентуван: ху́бав, къ́драв, гъ́вкав, пъ́ргав, ри́жав, хру́пкав, глупав, рошав, рядко акцентуван: ко́рав, дре́бна́в, ре́зедáв, бо́лна́в.

-яв (20). Акцентуван ка́фяв, тъ́мнока́фяв, мъ́гляв, рядко ударението е на предпоследната сричка: мъ́рляв.

-ив/лив (360). Винаги акцентуван: горчи́в, люти́в, плеши́в, фалиши́в, мъ́рзели́в, търпели́в, властолюби́в.

-ат/-оват (60). Означава отличителен атрибут: брада́т, сърца́т, уста́т, рогата́, зъба́т, крила́т, мустака́т. Суфиксът –оват означава признак в малка степен: ъглова́т, чуднова́т, грознова́т. Ударението е накрая. При страдателни причастия ударението е на предпоследната сричка: стрéснат, схва́нат.

-ит/-овит (50). Винаги с ударение: чести́т, имени́т, дяволит, четвърти́т, ветрови́т, ледови́т и страдателни причастия: сърди́т, разви́т, уби́т, упори́т.

-ест (100). Без ударение, предимно за форма: ъглест, рѣ́бест, то́пчест, длѣ́гнест и изявен признак: му́скулест, ко́калест, негативно-подигравателни: шке́мбест

-ист (14). Винаги с ударение. За форма: обеми́ст, цвят: сребри́ст, субстанция: скали́ст, гори́ст, релеф: хълми́ст.

-ен /-телен (над 5000 общо). Ударението е най-често на предпоследна сричка: ве́рен, си́лен, гла́ден, удо́бен, полéзен, оригина́лен, по-рядко е накрая: черве́н, соле́н и при причастия на окситонни глаголи: победéн. При суфикс –ителен ударението е на третата сричка от края: строи́телен, реши́телен, очарова́телен. Оформят се двойки прилагателни и причастия с разлика в значението: строéн – строи́телен, решéн – реши́телен, очарова́н – очарова́телен. Например: Той е очарован от великолепната гледка. Той е очарователен младеж.

Гласната –е– е в зависимост от ударението: извън ударение –е– изчезва в ж., ср. р. и мн. ч.: у́мен, у́мна, у́мно, у́мни, а под ударение –е– се запазва:

черве́н	черве́на	черве́но	черве́ни
зеле́н	зеле́на	зеле́но	зеле́ни
соле́н	соле́на	соле́но	соле́ни

Оформят се **омографи** (думи, които се пишат еднакво, но са с различно значение и място на ударението):

и́зразен (от същ. и́зраз)	и́зразéн (от глагола изразя́)
у́дарен (от същ. у́дар)	уда́рен (от глагола уда́ря)
отли́чен (от същ. лице)	отличéн (от глагола отличи́)
горе́н от наречие горе)	горéн (от глагола горя́)
гласéн (от същ глас)	гласéн, нагласéн (от глагола глася́ –слагам, реда)

Примери

1. Барабанът е ударен инструмент.
2. Кракът му е ударен при катастрофата.
  1. Групата постигна отличен резултат.

2. Певецът беше отличен на конкурса.

Непродуктивни суфикси за образуване на качествени прилагателни (по данни на *Обратен речник на българския език 2011*):

- (ъ)л** (8) *кръгъл, топъл, светъл, смугъл, объл, нагъл, подъл, пошъл*
- ък** (16) *малък, близък, нисък, тънък, кратък, тежък, крехък, сладък, дързък*
- ър** (10) *добър, едър, бистър, ведър, щедър, храбър, бодър, мъдър, мокър*
- ок** (4) *висок, дълбок, широк, жесток*

Относителни прилагателни

-**ов** (към 1000). Означава материал и произход: *ягодов, ези́ков*, принадлежност при м. р. *чи́ков, дя́дов*. Ударението обикновено е на предпоследната сричка с изключение на *елхо́в, (елов), чесно́в, образцо́в* и на третата от края при *ябълков, гълъбов*.

-**ин** (10) за принадлежност на имена на –а: *ба́щин, ма́мин, ба́бин, е́вин*

-**(е)н** изпуска –е- във формите за ж., ср. род и мн. ч. ударението е на предпоследната сричка: *зла́тен, ску́чен, наро́ден, свето́вен*

-**ен** –е- се запазва във всички форми след **сонор, в-, ф-, с-** и извън ударение:

ви́нен, ви́нена, ви́нено, ви́нени
гу́мен, гу́мена, гу́мено, гу́мени
стъ́кден, стъ́клена, стъ́клено, стъ́клени
цига́рен, цига́рена, цига́рено, цига́рени
кафе́н, кафе́на, кафе́но, кафе́ни
дър́вен, дър́вена, дър́вено, дър́вени
ове́сен, ове́сена, ове́сено, ове́сени

-**ски/-ески, -овски, -енски, -ански, -ински**: (2700), *вражески* (след ж, ч, ш) *дя́довски, на́товски, ку́хненски, ру́сенски, америка́нски, дете́нски*. Означава: атрибут: *же́нски, лъ́вски*, предназначение: *готва́рски*, време: *ю́нски*, сравнение: *а́нгелски*, област: *истори́чески*, град: *софи́йски*, националност: *ба́лгарски*.

Неакцентуван суфикс.

Изпуска –с- пред з, с, ж, ч, ш, щ: *бургаски, кавказки, мъжки, чешки, витошки, букурешки*. Вариант –**шки** пред –к, –ч: *бедняшки, моряшки, ловешки*.

-**ешки** (25) означава принадлежност: *ба́бешки, бе́бешки* и се свързва с животни: *пи́лешки, те́лешки, а́гнешки, котешки, кучешки, жабешки, ри́бешки*

-**и** при ограничен брой: *о́вчи, ко́зи, въл́чи, гъ́ши* (с редуване: *к-ч, ц-ч, с-ш*)

-**ичък** е умалителен суфикс без ударение, който се свързва с прилагателни и модифицира значението им: *нов – новичък*.

Продуктивни суфикси за образуване на качествени прилагателни³⁷

Суфикси	Брой	Основа	Примери
-ав, -яв	200,20	същ.име прилагат. глагол	<i>дри́нав, кестеня́в, пепеля́в</i> <i>дребна́в, болна́в</i> <i>хлъзгав</i>
-ат, -оват	60	същ прилаг	<i>зъба́т, брада́т, мустака́т</i> <i>кръглова́т, ъглова́т, грознова́т</i>
-ест	100	същ	<i>топчест</i>
-ив, -лив	360	същ глагол	<i>мъгли́в, сънли́в, мързели́в, паметли́в</i> <i>бодли́в, приказли́в, приемли́в, мълча́лив</i>
-икав, -никав		прилаг	<i>червеникав, белезникав</i>
-ист	14	същ	<i>горист, тревист, скалист, хълмист</i>
-ит, -овит	50	същ	<i>упорит, дяволит, именит, гласовит</i>
-ичък		прилагат	<i>новичък</i>
-ен, -овен, -евен -телен	5000 общо	имена глаголи	<i>солен</i> <i>вино́вен, дъждо́вен, дне́вен</i> <i>внима́телен, застрахо́вателен</i>

Продуктивни суфикси за образуване на относителни прилагателни

Суфикси	Брой	Основа	Примери
-ов, -ев	1000	съществителни	<i>чичов (принадлежност), групов,</i> <i>плодов, малинов (за вещество)</i>
-ин	10	съществителни	<i>бащин, сестрин</i>
-ски	2700	съществителни	<i>градски, български, детски</i>
-ешки	25	съществителни	<i>бабешки, момчешки (за лица),</i> <i>телешки, агнешки (за животни)</i>
-и	5	съществителни	<i>вълчи, кози, овчи, пачи</i>
-ен	5000 общо	съществителни наречия, предлози числителни глаголи	<i>държавен, чаен</i> <i>горен, далечен, преден</i> <i>четворен, петорен</i> <i>игрален, състезателен</i>
-шен	180	наречия	<i>сегашен (за време), външен (място)</i>

³⁷ Някои функционират като относителни прилагателни (Радева 2007: 154)

Упражнения

I. Поставете ударение на подчертаните думи - омографи:

1. Черешата е ранен плод.
Войникът е ранен в бой.
2. Фикусът е стаен, той няма да расте в градината.
Човекът не помръдваше, стаен и уплашен.
3. Искам стая на по-горен етаж.
Този дъб е горен, сигурно е имало пожар тук.
4. Ученикът получи отличен на теста.
Актьорът е отличен с награда.

II. Изберете подходящо прилагателно и го съгласувайте по род:

- А.
кафѐн, кафяв	.....	цвят
	.....	сервиз
игрален, игрив	.....	филм
	.....	момче
бглов, бглест	.....	форма
	.....	библиотека
мъглив, мъгляв	.....	време
	.....	обяснение
страхлив, страшен	.....	трилър
	.....	човек
застрахован, застрахователен	.....	институт
	.....	апартамент
паметен, паметлив	.....	ученик
	.....	ден
отоплителен, отоплен	.....	ХОЛ
	.....	сезон

Б.

икономичен, икономически ..... Политика
 ..... Кола

пътен, пътнически ..... Влак

..... Знак

Лиричен, лирически ..... натура

..... жанр

III. Образувайте прилагателни имена от словосъчетанията:

Модел: чаша за вино   винена чаша
 Аляя край брега   крайбрежна аляя

А. топка от гума ..... топка

бутилка от стъкло ..... бутилка

дим от цигари ..... дим

маси от дърво ..... маси

Б. гривна от злато ..... гривна

коне за състезание ..... коне

топка от сняг ..... топка

библиотека за народа ..... библиотека

В. гараж под земята ..... гараж

ден преди празник ..... ден

мотел край пътя ..... мотел

години след войната ..... години

IV. Изберете правилния вариант на прилагателните:

Туризмът в България

България е 1 ..... страна.
 Природата ѝ е екологично чиста и с 2.
 ..... възможности за 3.
 ..... спортове и 4.
 ..... почивка. Тук ще ви
 посрещнат 5. .... хора. На
 територията на страната има хиляди 6.
 ..... паметници на

културата, три национални парка и 7..... резервата. В България има над хиляда и петстотин 8. ....минерални извора и множество спа центрове. На Българските 9. .... курорти има плажове със 10 ..... пясък. Известни курорти са Албена, Златни пясъци, 11 ..... бряг. Не пропускайте и 12. .... малки градчета Созопол и Несебър.

1.	туристическа	туристова	туристична
2.	разнообразна	разнообразова	разнообразна
3.	зимски	зимови	зимни
4.	летска	лятова	лятна
5.	приятелски	приятелски	приятелски
6.	исторически	историкови	исторични
7.	естески	естествови	естествени
8.	лекарски	лековити	лекарствени
9.	морски	морев	морени
10.	златист	златов	златест.
11.	слънц	слънчев	слънчен
12.	очаровските	очарованите	очарователните

Словообразуване при глаголите

Глаголи се образуват от имена предимно чрез суфикси, а също и чрез конфикси: *втори* - *повторя*. Нови глаголи се образуват и чрез префикси от други глаголи³⁸. Префиксите и конфиксите модифицират значението.

Говори се също за вътрешноглаголно словообразуване чрез рефлексивната частица *се*, например *намирам* – *намирам се*, *казвам* – *казвам се*³⁹.

Суфиксация

Наставките за образуване на глаголи са около 30: продуктивни и непродуктивни, домашни и чужди. Различават се по спрежения.

1 спрежение:

-н- образува глаголи от свършен вид със значение на еднократност от глаголи в несвършен вид: *лежа* – *легна*, *режа* – *резна* (продуктивна)

-а- *игра* – *играя*, *мечта* – *мечтая* (от съществителни и прилагателни имена)

-е- *стар* – *старя*, *умен* – *поумня* (от прилагателни имена) (продуктивна)

2 спрежение:

-и- *гост* – *гостя*, *гостиш*, *втори* – *повторя*, *повториш* (продуктивна)

-нича *гримаса* - *гримаснича*, *безделнича* с ударение на третата сричка от края (ограничен брой)

-ч- *мек* – *смекча*, *куп* – *скупча*, *бръм* – *бръмча*, (ограничен брой)

Непродуктивни наставки при второ спрежение:

-ол- *шумя* – *шумоля*,

-от- *лъжа* – *лъготя*,

-т- *слушам* – *слухтя*,

-ур- *жаба* – *жабурия*.

3 спрежение. Най-голям брой нови глаголи се образуват в рамките на III спрежение:

-а-, я- *бързо* – *бързам*, *вечеря* – *вечерям*, *стрела* – *стрелям* (малък брой)

-ва- *обяд* – *обядвам*, *вяра* – *вярвам*

-ова- *бинт* – *бинтовам*, *шифър* – *шифровам* (от чужд произход)

-ува- *път* – *пътувам*, *спорт* – *спортувам* (непреходни глаголи)

-ства *бодър* – *бодърствам*

-к- *мяу* – *мяукам*, *свиря* – *свиркам*

-ира- *грим* – *гримирам*, с разширение: *изирам*: *тероризирам*, *иронизирам*

-аса-, яса: *слънце* – *слънчасам*, *корона* – *коронясам*, *гъба* – *гъбясам* (малък брой)

-иса- *здрав* – *здрависам*, *сапун* – *сапунисам* (малък брой)

-оса- *кръст* – *кръстосам*, *спирт* – *спиртосам* (малък брой)

-диса- *боя* – *боядисам* (разширение с турска наставка –ди-) (малък брой)

³⁸ Глаголите, образувани от имена са *деноминални*, а образувани от други глаголи – *девербални*.

³⁹ Виж Радева 2007: 178

Продуктивни суфикси за образуване на глаголи.

1 спрежение	2 спрежение	3 спрежение
-н- лежа – легна	-и-: гост – гостя́	-а, -я: бърз – бързам
-а- : игра – игра́я	-нича: гримаса – гримаснича	-ва: обяд – обя́двам
-е□-: стар – старе́я	-ч: мек – смекча́	-ова: бинт- бинто́вам
		-ува: път-пъту́вам
		-ства: бодър – бодърствам
		-к: свиря – свиркам
		-ира-: грим – грими́рам
		-аса,-яся: корона - короня́сам
		-иса: сапун - сапуни́сам
		-оса: кръст - кръсто́сам,
		-диса: боя - бояди́сам

**Редувания (алтернации) на коренови гласни и на съгласни в корена,
свързани с акцентни преходи,
при видообразуващи наставки: -а, -я, -ва, -ава**

Афикси	Редувания	Несвършен вид	Свършен вид	Вторичен несвършен вид
-а	e/и́ я, e/и -и	чета́	прочета́	прочи́там
	д/дж	ям, яде́	изя́м, изяде́	изя́ждам
	т'/щ		платя́	платя́вам
	т'/т	въртя́	завъртя́	завърта́м
	e/и́ + к/ч	пека	изпека́	изпи́чам
	o/а́ + д'/жд		ражда́м	родя́
	e/я́ + н/-	лежя́	легна́	ляга́м
-я	o/e/а́	но́ся	донеса́	дона́сям
-ва	e/и́ e/я́ e/а́ -и́	сме́я се пе́я	засме́я се запе́я	засми́вам се запя́вам
			закопче́я	закопча́вам
		спя	заспя́	заспи́вам
-ава	т'/щ		гостя́	гоща́вам ⁴⁰

⁴⁰ При редуванията на гласни обикновено гласната е не е акцентувана, а алтернациите й: и, а, я са акцентуване

Префиксация

Представките се прибавят към глаголи от **несвършен** вид, по-рядко към свършен. Представките, с които се образуват глаголи са: в- (въ-), въз-, до-, за-, из-, на-, над-, о- (об-), от-, по-, под-, пре-, пред-, при-, про-, раз-, с-(съ-), у-. Повечето от тях са предлози, с изключение на *пре-, про-, раз-*. Към тях в изолирани случаи се прибавят: *зад-, през-, без-*: *задмина, преполовя, бездействиам, безпокоя*. Представките имат по повече от едно значение⁴¹:

- в-, въ-** ново качество, резултат: *влоша*, движение навътре: *вгледам се, въвлека*
въз- повторно действие: *възпроизведа*, движение нагоре: *възгордея се* (непродукт.)
до- крайна фаза на действието: *допия*, подновяване: *доплата*⁴²
за- начало: *започна*, ново качество: *забременея*, действие върху целия обект: *закрия*
из- действие навън: *изляза*, ново качество: *изруся*, резултат за всички обекти: *изброя*
на- резултат: *напиша*, качество: *надебелея*, натрупване: *напечеля*, насищане: *наям се*
над- действие в по-голяма степен: *надбягам, надсмея се, надпиша*
о-, об- резултат: *опека*, ново качество: *оздравея*, действие върху целия обект: *обходя*
от- реакция на предходно действие: *отговоря*, обратно действие: *отуча*
по- слаба степен: *почакам*, ново качество: *подобря*
под- действие под обекта: *подпиша*, ново качество: *подмладя*, тайно действие: *подкупя*
пре- повторно действие: *препиша*, в прекалено горяма степен: *преям*
пред- преди друго действие: *предплатя, предскажа*
при- резултат: *приготвя*, начало (в третолична форма с местоимение): *пристива ми се*
про- резултат: *прочета*, начало: *проходя*, до край: *проиграя*
раз- действие в различни посоки: *разделя*, в обратна посока: *завинтя-раззвинтя*
с-, съ- резултат: *сваря*, ново качество: *свечерява се, състаря се*
у- движение в дълбочина и надолу: *убода*, резултат: *учудя, уشيا*

Чужди представки са: *де(з)-, дис-, ре-*:

- де(з)-* *деморализирам, дезинформирам*
дис- *дисквалифицирам*
ре- *реорганизирам*

Някои глаголи се образуват с **повече** представки: *пренапиша, насъбера, донадстройка, дооздравея, изпоначупя, изпоналягаме*. Повечето от тези глаголи са експресивни и са характерни за разговорната реч.

Един глагол може да се свърже с различни представки и съответно променя значението си. Например: *пиша*

⁴¹ ГСВКН 1983: 217 – 227

⁴² и начало на действието в третолична форма с кратка местоименна форма *допива ми се*

	Значение	Пример
<i>допиша</i>	пиша до край, завършвам текст	<i>Ще допиша текста до пет минути.</i>
<i>запиша</i>	отбелязвам, включвам в списък	<i>Искам да се запиша за тенис.</i>
<i>отпиша</i>	изключвам от списък	<i>Вече не искам да тренирам, ще се отпиша.</i>
<i>изпиша</i>	пиша на цял лист хартия	<i>Изписах този лист, трябва ми още един.</i>
<i>напиша</i>	пиша цял текст	<i>Трябва да напиша есе.</i>
<i>надпиша</i>	добавям	<i>Сервитьорът може да надпише сметката</i>
<i>опиша</i>	характеризирам външни белези	<i>Опиши как изглежда момичето!</i>
<i>попиша</i>	пиша малко време	<i>Следобед имам малко време да попиша.</i>
<i>подпиша</i>	слагам подписа си на документ	<i>Подпишете документите, моля!</i>
<i>препиша</i>	пиша още веднъж същия текст	<i>Диктовката трябва да се препише.</i>
<i>предпиша</i>	рецепта за лекарства	<i>Лекарят ще ти предпише лекарство за болка.</i>
<i>припиша</i>	оставям наследство	<i>Чичо му от Америка му приписа къщата.</i>
<i>протиша</i>	започвам за пиша като писател	<i>Поетът протиша след инцидента.</i>
<i>разпиша</i>	разработвам химикалка	<i>Трябва да разпиша химикалката</i>

Упражнения

I. Образование на глаголи от прилагателни. Попълнете таблиците. Запишете глаголите в трето лице единствено число.

:

A. Глаголи от I спрежение със суфикс –е- със значение става придобива признак⁴³.

Прилагателно име	Несвършен вид	Свършен вид	Вторичен несв. вид
стар	старее	остарее	остарява
			побелява
	-		оздравява
жаден	-		
		заживее	
тъмен			
	-	поумнее	
	-	оглупее	
цял	-	оцелея	

⁴³ инхоативни глаголи.

Б. Глаголи от II спрежение със суфикс *-и-* и представка (конфикс)

Прилагателно име	Несвършен вид	Свършен вид	Вторичен несв. вид
чист	чисти	изчисти	изчиства
		измокри	
	суши		
			развеселява
	-	изясни	
лош	-		
	-	затрудни	
рус	-		
	-		съкращава
	-	разшири	

II. Образуване на глаголи от съществителни имена. Запишете ги в 3 лице единствено число.

А. Глаголи от III спрежение със суфикс *-ува-*. Обърнете внимание на изместването на ударението върху суфикса.

Съществително име	Несвършен вид	Свършен вид	Вторичен несв. вид
зима	зимува	презимува	-
лято		-	-
гост			-
слуга			-
глад			-
студ			-
член			-
шега			-
цар			-
роб			-

Б. Глаголи от III спрежение със суфикс *-ира-*. Формите са само в несвършен вид. Обърнете внимание на изместването на ударението върху суфикса.

Съществително име	Несвършен вид	Свършен вид	Вторичен несв. вид
телефон	телефонира	-	-
маневра		-	-
ремонт		-	-
скица		-	-

сърф			-
триумф		-	-
катастрофа		-	-
старт		-	-

III. Съставете изречения с 10 от глаголите по избор:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

IV. Поставете глаголите: *пиша, затиша, припиша, опиша, допиша, подпиша, претиша, предпиша, изпиша, напиша* в съответната форма:

1. Искам да се занимавам с йога. Ще се ..... в групата на зала *Академик*.
2. Вече нямам време за йога. Ще трябва да се ..... от групата.
3. .... ми как изглежда новия колега!
4. Договорът ви е готов, моля ..... се най-отдолу.
5. Какво ти ..... лекарят за кашлица?
6. Какво правиш в момента? ..... писмо на приятеля си.
7. Кога ще свършиш? Когато го .....
8. Трябва ми още един лист хартия - ..... вече този лист.
9. Дядо ни е оставил наследство - ..... не и къщата на морето.
10. В края на седмицата трябва да предам статията, до тогава трябва да ..... текста.

V. Поставете глаголите: *нося, нанеса, занеса, пренеса, донеса, отнеса, изнеса, внесе* в съответната форма:

1. Не обичам да ..... багаж.
2. Младоженецът ..... булката на ръце в новото им жилище.
3. Трябва да ..... старите мебели, преди да ..... новия диван.

4. Ураганът ..... сериозни материални щети, но човешки жертви няма.
5. Моля ви да ..... менюто.
6. Ако обичате, ... празните чинии.
7. Трябва да ..... подаръците на децата.

VI. Поставете глаголите: *карам, вкарам, прекарам, покарам, скарам, накарам, изкарам, закарам, докарам* в съответната форма:

1. Как да ..... децата да ядат полезна храна?
2. .... ли хубаво вечерта, забавлява ли се?
3. Децата се ..... и не си говорят.
4. Можеш ли да ..... кола?
5. Аз ще ..... колата в гаража, но после ти ще я ..... оттам.
6. Искam да ..... колело този следобед.
7. Той ще те ..... до летището, няма нужда да поръчваш такси.
8. Кажи на шофьора да те ..... до входа на блока.

VII. Попълнете с подходяща глаголна форма от следните варианти. Обърнете внимание на редуванията в корена и на акцентните преходи при глаголите:

1. *четá, прочетá, прочи́там*

- Искаш ли да ти ..... есето си?
- Искam, но винаги след като ми ..... есетата си, започваме да спорим.

2. *вля́за, влезе́ш, вли́зам*

- ..... в офиса. Ти няма ли да ..... С мене.
- Не мога да ..... със сладоледа си. Ще дойда след малко.

3. *умра́, уми́рам*

„Тоз, който падне в бой за свобода, той не .....“ (Христо Ботев).

Авторът на този стих също няма да ..... в националната памет на българите.

4. *ям, яде́, изя́м, изяде́, изя́ждам*

- Какво ти се .....?
- Не знам точно, но съм толкова гладен, че мога да ..... цяло пиле.
- Ти никога не си ..... цяло пиле, нали?
- ...- Не, но понякога ми се иска.

5. *платя́, пла́щам*

- Ти винаги ли ..... сметките навреме?

-Не винаги, но днес трябва да ....., защото може да спрат тока.

6. *въртя, завъртя, завъртам*

-Това момиче цял ден се ..... пред огледалото.

-Може би някой ѝ е ..... главата.

7. *пека, изпека, изпичам*

-Можеш ли да ..... пуйка?

-Никога не съм се опитвал да ..... Цяла пуйка. Чувал съм, че се ..... много време.

8. *родя, раждам*

Котките ..... сами и когато ..... котенцата си, те не искат никой да приближава до тях.

9. *лежа, легна, лягам*

-Цяла сутрин ..... по гръб на плажа.

- ..... сега по корем, за да почернееш равномерно.

10. *нося, донеса, донсям*

-Сервитьорът ..... само една чаша. Кажете му да ..... две.

-Вече ми е неудобно да го моля да ..... Нещо. Мисля, че прекалихме.

11. *смeya се, засмeya се, засмивам се*

Тя обича да се ..... Когато се ..... отмята глава назад. Винаги, когато се ....., лицето ѝ грейва.

12. *пeя, запeя, запeвам*

Легендарният тракийски певец Орфей ..... толкова хубаво, че щом ..... и дивите животни го слушат кротко.

13. *закопчeя, закопчeвам*

- ..... копчето на палтото си!

- ..... го вече няколко пъти, но то всеки път се разкопчава.

14. *спя, заспя, заспивам*

Той ..... бързо и ..... по 8 часа на нощ.

15. *гостя, гощeвам*

С какво ..... гостите си обикновено?

Нямам обичайно меню. Всеки път искам да ги ..... с нещо оригинално.

VIII. Съставете изречения с десет от горните глаголи по модела:

говоря. отговоря. отговарям

1. Несвършен вид   *В момента той говори.*

2. Свършен вид   *Щом отговори на въпроса, ще продължи лекцията.*

3. Вторичен несв. вид   *Винаги когато отговаря на въпроси, той използва примери.*

1. ....
.....
2. ....
.....
3. ....
.....
4. ....
.....
5. ....
.....
6. ....
.....
7. ....
.....
8. ....
.....
9. ....
.....
10. ....
.....

IX. Потърсете още примери за редувания:

.....
.....
.....

Х.Посочете основата на подчертаните производните глаголи и ги свържете с изразите:

1. О, налейте, ще да пия / на душа ми да олекне. (Христо Ботев)
2. Разведри се сякаш планината, долу се чу да шуми реката, в гората се обади птиче. (Йордан Йовков)
3. Сега, когато рекичката пресъхна и водениците им занемяха, двамата съседни доста се угрижиха. (Елин Пелин)
4. Гората още се зеленее, но полето вече е белязано с белега на меланхолията. (Йордан Радичков)
5. Дори ехото мълчеше, сякаш планината беше оглушала през зимата. (Емилиан Станев)
6. Селото остана без първенци и сякаш запустя. (Елин Пелин)
7. Накрая тя омекна и се съгласи да продаде една от нивите. (Илия Волен)
8. Домъчня му на Шибил, съмнението като червей загриза сърцето му. (Йордан Йовков)

Основа	Глагол	Значение
.....	<i>олекне</i>	<i>зелена е, има зелен цвят</i>
.....	<i>разведри</i>	<i>натъжи се, стана тъжен</i>
.....	<i>пресъхна</i>	<i>стана по-мека, съгласи се на компромис</i>
.....	<i>занемяха</i>	<i>стана пуст, няма хора и живот</i>
.....	<i>угрижиха се</i>	<i>стана глух, не чува</i>
.....	<i>зеленее</i>	<i>има знак на,</i>
.....	<i>белязано е</i>	<i>имат грижи има</i>
.....	<i>оглушала</i>	<i>млъкнаха, като неми са</i>
.....	<i>запустя</i>	<i>стана суха, без вода</i>
.....	<i>омекна</i>	<i>стана ведра, чиста</i>
.....	<i>домъчня му</i>	<i>стане леко</i>

ХІ.Съставете разказ по карикатурите: Използвайте глаголите:

пиша, напиша, запиша, написвам, записвам

кажа, покажа, показвам

слушам, преслушам, преслушвам

меря, премеря, премервам

гледам, прегледам, преглеждам

пусна, изпусна, изпускам

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Образуване на наречия

Образуване на наречия от съществителни, прилагателни и числителни имена и глаголи. Включени са и местоименните наречия.

Основа	Примери			
от съществителни: (стари падежни форми)	родителен падеж: <i>снощи, отстрани, довечера, отръки</i> винителен падеж: <i>сутрин, вечер, днес, есенес</i> творителен падеж <i>денем, ноцем, бегом, кръгом</i> местен падеж: <i>горе, долу, утре, зиме, лете (през лятото)</i>			
от прилагателни:	-о: <i>бързо, бавно</i> -и: <i>братски</i> -ата: <i>умната, здравата</i>			
от числителни	<i>първо, второ, веднъж, дваж,</i>			
Местоименни наречия		<i>за място</i>	<i>за време</i>	<i>за начин</i>
	<i>показателни</i>	<i>тук, там</i>	<i>сега</i>	<i>така</i>
	<i>въпросителни</i>	<i>къде</i>	<i>кога</i>	<i>как</i>
	<i>относителни</i>	<i>където</i>	<i>когато</i>	<i>както</i>
	<i>неопределителни</i>	<i>някъде</i>	<i>някога</i>	<i>някак</i>
	<i>отрицателни</i>	<i>никъде</i>	<i>никога</i>	<i>никак</i>
	<i>обобщителни</i>	<i>всякъде</i>	<i>всякога</i>	<i>всякак</i>
от глаголи	<i>тичешком, лежешката</i>			

Наречия се свързват с умалителни наставки: *-ичко, -ко, -инко* (с разговорен характер): *бързичко, евтинко, мънинко*.

Местоименните наречия се свързват с предлози:

там натам, оттам, дотам
къде докъде, откъде, накъде

Неопределителни наречия се образуват с частичката *еди*: *еди къде (си), еди кога (си), еди-как (си)*.

С тире се пишат: *бързо-бързо, насам-натам, тук-там, полека-лека, едно-друго*, Като наречия се употребяват глаголни изрази: *кажи-речи (почти), иди-дойди (средно)*

В разговорната реч като наречия се използват Фразеологични съчетания като: *от време на време, от край до край, от начало до край, от ляво на дясно, от горе до долу, от тук до там*

Упражнения

I. Подредете думите в изречения. Ще се получат поговорки:

1. много малка говори който чува
.....
2. последен най-добре който се смее се смее
.....
3. не за работа днешната оставяй утре
.....
4. никога късно отколкото по-добре
.....

II. Заместете подчертаните думи и изрази с разговорните наречия:

еди кой си, отгоре-отгоре, чат-пат, като че ли,

1. Прочетох текста повърхностно, нямах време да се задълбоча.
.....
2. Не съм много редовен на тренировки, ходя от време на време.
.....
3. Той вероятно е забравил за срещата.
.....
4. Не говорим за някой, който който не ни е близък.
.....

III. Попълнете диалога с експресивните наречия:

едва-едва	бавно, слабо, без енергия
кажи-речи	почти, приблизително
полека-лека	внимателно, постепенно
малко по малко	постепенно
горе-долу	средно
криво-ляво	средно, не много добре

- Здравей! Как си?
- .....
- Не съм не виждал ..... месец. Защо ходиш
.....?
- Счупих си крака и сега ..... оздравявам. Вече ходя
.....
- Ще се оправиш ..... и ще станеш като нов!

IV. Съставете изречения (текст) с експресивните наречия:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Основна литература

- Баева И. и Е. Калинова 2012 *Кратка илюстрирана история на България*, електронна публикация (предпечатен вариант, предоставен от авторката)
- Бояджиев Т 1999 Словообразуване, *Съвременен български език*, Изд. Къща „Петър Берон“
- Бояджиев Т 2007 *Българска лексикология*, Унив издателство „Св. Кл. Охридски“
- Бояджиев Т 2012 *Книжовен език и диалекти*, Унив издателство „Св. Кл. Охридски“
- Браун корпус за български език <http://search.dcl.bas.bg/>
- Лозанова В. <http://www.thracians.net/>
- Мурдаров Вл, Александрова Т., Димитрова М., Станчева Р., Чаралозова К., Томов М. 2011 *Обратен речник на българския език*, БАН Институт за български език, Издателство „Изток – Запад“
- Ницолова Р. 2008 *Българска граматика. Морфология*. Унив издателство „Св. Кл. Охридски“
- Пацева М. 2012 За словното ударение в българския език, изучаван като чужд, Унив издателство „Св. Кл. Охридски“
- Пашов П. 1994 *Практическа българска граматика*, Издателство „Просвета“
- Радева В. 2007 *В света на думите. Структура и значение на производните думи*, Унив издателство „Св. Кл. Охридски“
- Стоянов Ст. 1980 *Граматика на българския книжовен език*, Издателство „Наука и изкуство“
- Тилков Д., Стоянов Ст., Попов К. 1983 *Граматика на съвременния български книжовен език. Т.2. Морфология*. Изд. на БАН
- Doff A. & Ch. Jones 1994 *Language in use*, Cambridge University Press
- Fillmore Ch. 1982 Frame semantics In *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul, Hanshin Publishing Co., 111-137
- Lüscher M. 1972 *The Lüscher Colour Test*, Test that reveals your personality through color, Pan Books

Д-р Мирена Атанасова Пацева е доцент в Катедра *Български език като чужд*, Факултет по славянски филологии на Софийския университет „Св.Климент Охридски“. Завършва българска филология и теория и история на културата в СУ. Защишава докторска дисертация по общо езикознание, социолингвистика и психолингвистика в Института по езикознание, РАН, Москва. Специализира в Германия, Испания, Индия. Преподава български език за чужденци на всички нива и общо езикознание към катедра *Общо, индоевропейско и балканско езикознание* на СУ. Сред лекционните ѝ курсове са: българска фонетика, лексикология и фразеология, психолингвистика за референт-преводчици, разбирането като когнитивен процес, когнитивна антропология и антропологична лингвистика към магистърски програми. Издава три монографии: *Ценностно инициране в България през 90-те* в съавторство с М.Момов, *Антропологичен поглед към езика* и *За словното ударение в българския език*.
E-mail: mirena.patseva@gmail.com

